

Міністерство освіти і науки України
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
Інститут гуманітарної підготовки та державного управління
Кафедра публічного управління та адміністрування

МИХАЙЛИШИН ТЕТЯНИ ВАСИЛІВНИ

(прізвище, ім'я, по батькові)

УДК _____
(індекс)

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Українська ідентичність в умовах російської агресії:
виклики та проблеми формування
(назва роботи)

(назва освітньої програми)

Спеціальність 281 – «Публічне управління та адміністрування»
(шифр і назва спеціальності)

(підпис, ініціали та прізвище здобувача освітнього ступеня)

Науковий керівник - **МОЛОДЦОВ О.В.**, доцент, доктор наук з державного управління

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

Доктор наук з державного управління, професор **ЛОПУШИНСЬКИЙ І.П.**
(посада) (підпис) (дата) (ініціали та прізвище)

Рецензент

Кандидат наук з державного управління, доцент **СЕРНЯК О.І.**
(посада) (підпис) (дата) (ініціали та прізвище)

Робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Івано-Франківськ – 2023

АНОТАЦІЯ

Михайлишин Т.В. Українська ідентичність в умовах російської агресії: виклики та проблеми формування. – Рукопис.

Магістерська робота за спеціальністю 281 "Публічне управління та адміністрування". Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. Івано-Франківськ, 2023.

У дослідженні висвітлено суть проблем української ідентичності в сучасній Україні. Розкрито основні напрямки удосконалення подальшого розвитку основних засад української ідентичності, підвищення ефективності реалізації українства в сучасному суспільстві. Проведено детальний аналіз формування ідеї в Україні, досліджено механізм її реалізації.

Матеріали роботи будуть корисними для удосконалення всіх верств населення, а також корисними у діяльності владних органів, при розробці проектів нормативно-правових актів, а також можуть бути використані у процесі підвищення кваліфікації чи професійного навчання державних службовців.

Ключові слова: ідентичність, державність, витоки історії, російська агресія, шляхи націоналізму, народ, сучасна ідеологія, визвольні рухи.

ABSTRACT

Mykhailyshyn T.V. Ukrainian identity in the conditions of russian aggression: challenges and problems of formation. - Manuscript.

Master's thesis on specialty 281 "Public management and administration".
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. Ivano-Frankivsk,
2023.

The study highlights the essence of the problem of Ukrainian identity in modern Ukraine. The main areas of improvement of the further development of the main foundations of Ukrainian identity, increasing the effectiveness of the realization of Ukrainianness in modern society are revealed. A detailed analysis of the formation of the idea in Ukraine was carried out, and the mechanism of its implementation was investigated.

The materials of the work will be useful for the improvement of all segments of the population, as well as useful in the activities of authorities, in the development of draft regulations, and can also be used in the process of advanced training or professional training of civil servants.

Key words: identity, statehood, origins of history, russian aggression, ways of nationalism, people, modern ideology, liberation movements.

	4
ЗМІСТ	4
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1	
УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ: ВИТОКИ	7
1.1 Загальні риси української історії	7
1.2 Сучасна українська колонізація та її історичні зміни; географічні умови; український етнічний тип	30
РОЗДІЛ 2	
ЗБАГНУТИ росію	36
2.1 Привласнення москвою України та її історії	36
2.1.1 москва: третій Рим, чи другий Вавилон	46
2.2.2 російський шовінізм	48
РОЗДІЛ 3	
НАЦІОНАЛІСТИЧНА ІДЕЯ І РУХ: ВИКЛИКИ ТА ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ, ШЛЯХИ ПОСИЛЕННЯ ВПЛИВУ, ІЄРАРХІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРІОРИТЕТІВ	51
3.1 Сучасна українська ідентичність в умовах російської агресії	51
3.2 Маса і провід	62
3.3 Перспективи української революції ОУН та УПА в контексті визвольних рухів: спроба компаративного аналізу	76
ВИСНОВКИ	101
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	104
ДОДАТКИ	108

ВСТУП

- *актуальність теми* - актуальним для України постає питання пошуку і вирішення викликів та проблем української ідентичності в умовах російської агресії, ефективної форми взаємозв'язку між владою і суспільством. У сучасній національній науці слід здійснити комплексне дослідження підстав, процедури та форм вирішення викликів та проблем української ідентичності в Україні.

Важливим засобом забезпечення вирішення викликів та проблем є процес здобування необхідних знань. При цьому виявляються ціннісні орієнтири держави, рівень цивілізованості суспільства, ступінь духовності та культурності населення, а також наявність законодавчих гарантій і механізмів захисту прав і свобод особи, що є доцільністю в роботі для розвитку публічного управління та адміністрування, публічної служби.

- *обґрунтування вибору теми дослідження* (висвітлюють зв'язок теми української ідентичності як із минулими дослідженнями так із сучасними у відповідно всіх галузях знань шляхом критичного аналізу з визначенням сутності поставленої проблеми або завдання;

- *мета і завдання дослідження* які необхідно вирішити для досягнення поставленої мети;

Для досягнення мети було сформульовано і послідовно вирішувались такі завдання:

- дати загальну характеристику історії української держави;
- дослідити проблеми і виклики ідентичності минулих і сучасних поколінь;
- розкрити розвиток державності України та росії.

- *об'єкт* – системні процеси та явища, що породжують проблемну ситуацію в розвитку української державності та *предмет* - міститься в межах об'єкта й саме на ньому повинна бути сконцентрована увага дослідження;

- *методи дослідження* – при написанні роботи використовувались такі *методи*: порівняння; структурного аналізу; логічний; узагальнення, також використано теорії як традиційних так зарубіжних авторів, їхніх вчень та засобів досягнення мети;

- *новизну отриманих результатів* - представляються основні положення, які містяться в роботі, що показують не готовність української ідентичності віднайти себе як в політичній структурі так в ментальності сучасного українського суспільства;

- *зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами*;

- *практичне значення одержаних результатів* – використання знань ідентичності в житті українського суспільства;

- *структуру та обсяг роботи*: аналіз проведеного дослідження зумовив структуру роботи: вступ, три розділи (вісім підрозділів), висновки, загальний обсяг яких складає 93 сторінок. Список використаних джерел містить 51 найменування.

Положення основного тексту доповнює матеріал, викладений у 5 додатках".

РОЗДІЛ 1

УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ: ВИТОКИ

1.1 Загальні риси української історії

Корінь нашого народу, археолог Шовкопляс вважає, що рай Шелленської доби (Старший палеоліт) міг бути не в Єгипті чи багністій Месопотамії, а на землях України, де був рівний та урожайний степ, чисті річкові води рік, маси диких звірів і чудове підсоння. Це була, з великою правдоподібністю, колиска людства й культури.

Тоді з півночі наступив третій льодовик (Ріес). Це були часи найбільшого обледеніння Європи. В Україні льодовик досягнув границю на заході: Ярослав, Львів, Луцьк, Олевськ, Житомир, устя р. Ворскли, Суми, Брянськ, верхів'я Дону до Царицина (Волгоград) і далі на північний схід.

В часі патріархату, коли наші прапредки вірили вже у Сварога, Дажбога й Перуна, тоді тризуб презентував трійцю тих верховних богів, де середній зуб був закінчений хрестом, тобто знаком життєдайного Сонця. **Отже тризуб – емблема вічності українського народу.**

Щоб уявити, чи так дуже далеко відійшли ми від перших хліборобів, погляньмо на наш український Святвечір, - це ж свято ранніх трипільців-оріїв!

Які страви, освячені традицією, мають бути на столі? Ті самі, що в неолітичних предків! Кутя, тобто каша з не розмеленого зерна пшениці (пиро) чи ячменю. Риба – зрозуміло як у неолітичних риболовів, **мед, гриби, сушені ягоди й садовина, горіхи.** Також городина – **мак, цибуля, часник.**

Нам тепер відомо, що збереглися ті звичаї **тільки** в нас – **українців** – і на це також не важко відповісти.

Чи треба ще сумніватися, хто ми є й де наш світанок і світанок всіх оріїв? Де був рай на землі? І де була золота доба людської історії? Де наш корінь?¹

Першим істориком України був Геродот, «батько історії» власною персоною. Така честь зазвичай випадає країнам та народам, які належать до середземноморського світу. Україна — смуга степів, гір та лісів на північ від Чорного моря, відомого грекам як *Pontos euxeinos* («Гостинне море», латинізоване римлянами як *Pontus euxinus*), — була важливою частиною цього світу. Світ Геродота починався в містах-державках Давньої Греції, простягаючись до Єгипту на півдні та Криму й понтійських степів на півночі. Якщо Єгипет був землею стародавньої культури та філософії, яку старалися вивчати й наслідувати, то територія нинішньої України становила прикордонну смугу, де грецька цивілізація зіткнулася зі своїм варварським *alter ego**. Це був перший рубіж політичного та культурного простору, що пізніше стане відомим як «західний світ». Це було місце, де Захід почав визначати себе та «іншого».

Україна – це край, де понад тисячу років живуть українці, із чисельністю населення 34,5 млн. (1910) – шостий серед європейських народів.

Офіційна росія, її наука і політика впродовж XIX століття здолала пустоти в непам'ять назву старої, квітучої у XVII і XVIII століттях країни і народу. Таким чином, країна, відповідно, її частини зветься малоросією,

¹ Сергій Плохій /Брама Європи. Історія України від Скіфських воєн до Незалежності., 2016 р. С.- 28

Південним краєм росії, Західним краєм росії, Новоросією і т.д., малоросами, південноросами, а в Австрії рутенами, русинами – всьому накидається помилкова або партикулярна назва. Але народ і досі послуговується давньою назвою «Україна», вживає її і народна поезія, і використовують її лише інтелігентні представники нації.²

Україна – це не тільки етнографічний термін, як проповідує офіційна й націоналістична російська концепція світу. Це чітко окреслене географічне поняття. Україна – це тиловий район Чорного моря, що сягає на заході кордонів Центральної Європи, на півночі – лісисто-болотного регіону Полісся, на сході – півпустині Каспійського моря. Цілком інша геологічна історія, інший тектонічний характер, через притикання до поясу фалдових гір Південної Європи і пов'язаних з ним тектонічних розломів передгір'їв, єдина група височин українського (Азов) гніздища з їхніми низинними крайками, сконцентрована навколо Чорного моря річкова система, своєрідний клімат, своєрідний фіто географічний характер, який у поєднанні з горішнім шаром чорнозему робить країну найбільшою житницею Європи, - все це зумовило порівняно з іншими східноєвропейськими ландшафтами фізико-географічну єдність і незалежність України.

Як антропогеографічна одиниця Україна являє ще виразнішу картину. «Хохол вездє хохол» - українець всюди залишається українцем, - каже російське прислів'я. Це виводить особливий характер, який надає краю, населяючи його, український народ.

Українська нація населяє в російській імперії закриту площу в 775 тис.км². Межі цього регіону (до якого притикає українська частина

²Паїк В. Корінь безсмертної України. – Київ: УВС, 2021. –С.-14, 16, 34

Галичини, Буковини й Угорщини) йдуть на Заході через Замость, Красностав, Луків, Седльце, Дрогочин, верхню Нарву і Біловезьку пущу, на півночі тягнуться вздовж Ясельди й Прип'яті, течією Дніпра до Лосва, по містах Мглин, Почеп, Есмань (Чернігвська губернія), Рильськ, Суджа, Обоянь, Короча, Оскол (Курськ) до Дону і Хопра біля Новохоперська (Воронезька губернія). (ст.79)

Українська територія включає в себе губернії, що належать росії: Волинську (3, 92 млн. жителів, 70 відсотків українців) разом з прилеглими частинами Люблінської, Седлецької, Гродненської і Мінської; Подільську (3, 812 млн. жителів, 81 відсотків українців), в тому числі частини Бессарабської; Київську (4, 604 млн. жителів, 79 відсотків українців); Херсонську (3.496 млн. жителів, 54 відсотків українців); Чернігівську (3, 031 млн. жителів, 86 відсотків українців); Полтавську (3,626 млн. жителів, 98 відсотків українців); Харківську (3,289 млн. жителів, 70 відсотків українців) разом із прилеглими частинами Курської, Воронезької, Донської області; Катеринославську (3,238 млн. жителів, 69 відсотків українців); Таврійську (1,921 млн. жителів, 42 відсотків українців); Кубанську (2,731.000 жителів, 47 відсотків українців) разом із прилеглими частинами Ставропольської, Терської та Чорноморської областей. Кількість українців на своїй закритій національній території в Росії (1910) становить 28,5 млн.. при чому слід мати на увазі, що дані офіційної російської статистики, як доведено, схильні систематично зменшувати справжній відсоток українців на користь панівної російської нації.

Українці — це так само цілком незалежний слов'янський нарід, як росіяни, поляки, чехи, болгари та ін. Спорідненість між росіянами та українцями не більша, ніж спорідненість між болгарами і сербами або між поляками й чехами. Своїм корінням незалежність українців як племені сягає

ще доісторичних часів, бо з погляду антропології українці належать до адриатичної раси, росіяни й поляки - до спорідненої між собою східної, або віслянської раси. Історичні джерела дозволяють нам уже в IX столітті виділити три групи східнослов'янських племен, із яких упродовж усієї історії виникли три народи: росіяни, білоруси та українці. Українська мова - це не діалект російської мови, як стверджують погано або тенденційно інформовані особи, а самостійна слов'янська мова з великою народною поезією, званою вісімсотрічною національною літературою і квітучою науковою літературою, яка охоплює всі галузі людського знання. Українська народна культура, в основі якої лежать впливи дохристиянської і візантійської культур, попри багатовікове рабство куди вища й багатша за російську і навіть польську, й тим самим докорінно відрізняється від обох. Утім, найважливіші ознаки незалежності забезпечують українському народові його минуле і сперті на нього історичні традиції та політичні змагання.

Південна група східнослов'янських племен, які населяли нинішню територію України і яких слід вважати предками нинішніх українців, уже на початку IX ст. мали державу в середній частині Дніпра зі столицею в Києві. Жваві торговельні відносини з Константинополем сприяли розвитку культури, й також, за участі скандинавських найманців (варягів). Київська держава пережила значне розширення. Київ підгорнув під себе північну й західну групу східно-слов'янських племен, себто предків сучасних росіян і білорусів, та приєднав до Київського князівства. І коли Київська держава розпалася на удільні князівства, це означало, що постали три ворожі одна до одної групи. Проте вільно розвиватися змогла тільки північна, московська група і вже впродовж століття вона виросла у теперішню Російську імперію. Південну, українську групу дощенту знищила монгольська навала у XIII столітті, й разом із західно-руською групою вона опинилася під владою

польсько-литовської держави, чому прислужилося ослаблення давньої української імперії внаслідок монгольського нашествия.

Українська нація, попри 500-річне татарське ярмо й одночасні утиски з боку Польщі самотужки витворила нову державну структуру - українську козацьку державу Богдана Хмельницького (1648). Але геніальний засновник цієї держави припустився помилки, приєднавши на підставі Переяславського договору (1654) Україну до Московитської держави на правах автономної одиниці. Мало-помалу Росія вправно здолала підірвати автономію України і по невдалому повстанню українського гетьмана Мазепи (Полтавська битва 1709 року) цілком її скасувати. 1775 року росіяни знищили останній оплот України – Запорізьку Січ. Українська територія була розділена порівну між рештою Росії на губернії і зник навіть останній натяк на автономію.³

Тому легко зрозуміти, що як аристократично налаштовані поляки, так і абсолютистських налаштовані росіяни вважали українців небезпечним для держави елементом. Польща марно намагалася знищити козацьку організацію, Росія зуміла перетворити її на стан. Але Росія не зупинилася на цьому, забираючи автономію України. Вже в XVII столітті помітили, що українці за мовою, звичаями та вірою цілком відрізняються від росіян. Тепер російський уряд узявся за ці «розбіжності» із залізною логікою. Українську мову цілком усунено з церкви, діловодства та школи і через запровадження незрозумілої російської мови український нарід упав у страшну безодню безграмотності. Точно так же само різко росіяни стали проти церковної незалежності українців. Починаючи з 988 року українці сповідували православну віру, але їхня церква була автокефальною, чимось на зразок національної церкви, й перебувала лише у німецькій залежності від Константинопольського Патріарха. З часу Брестської унії (1596) значна

³ Михайло Грушевський / Нарис історії українського народу. - 2022. – С. 56.

частина західних українців перейшла у греко-католицьку віру. Уряд Росії усунув автономію Української Православної Церкви та цілком її русифікував, ті, хто сповідував греко-католицьку віру, винищувалися в Росії до пня з нечуваною жорстокістю (найгрубіше в Підляшші) і зберегли свою віру тільки галицькі українці.

А проте, попри все, русифікація українського народу не мала успіху. Надто ж медвежу послугу зробив русифікації новий розквіт української літератури в кінці XVIII століття. Російський уряд вирішив усунути цей клопіт, заборонивши в 1876 році видавати книжки та періодичні видання українською мовою і, таким чином, позбавив другу за величиною слов'янську націю можливості національного розвитку. Хоча указ 1876 року вже з 1905 року не діє, проте насправді російська цензура невпинно працює далі, щосили заважаючи нормальному розвитку української літератури.

Який же наразі стан української нації в Росії?

Безсумнівно, з цього погляду панує значна аналогія між українцями й білорусами або литовцями. Всі три країни втратили свою урядову організацію і живуть на землі своїх предків, як безправні піддані чужих народів. Це типове східноєвропейське з'явище.

Але велика різниця існує й досі. Литовці й білоруси — це маленькі народи, які проживають на невеликих, тісних теренах. Український народ є одним з найбільших у Європі і займає широку територію. Все, що інші нації пережили в мініатюрі, в українській нації набуває розмаху — щастя і страждання. Через розміри своєї території і чисельність населення, вага українців як антропогеографічного елемента в Європі незрівнянно більша, ніж значення білорусів, литовців, ба - поляків. Ситуація ця вельми сприятлива для майбутнього української нації, для минулого й сучасного - вельми несприятлива. Кожна держава, яка прагне панувати в Східній Європі, має придушити український елемент у своїх власних інтересах й

енергійно затримувати його розвиток. Коли ж ні, він виходить з-під її *послуху*, бо його їй не асимілювати. Польська й російська держави, що змінювали одна одну у своїй владі над Східною Європою, ціле століття намагалися русифікувати український елемент і, відповідно, сполячити. І ті, й інші вдавалися до найлютіших утисків. Але марно. Українці все одно залишаються другим за величиною народом у Східній Європі, а також не випадає відкидати можливість будь-якого майбутнього суперництва між росіянами і українцями за панування у Східній Європі.

За міцну підвалину української нації править селянство. 86,4 відсотка українців - селяни. У містах України проживає загалом лише 6 відсотків населення країни. Українське село, український хутір, українські містечка - це фортеці, куди втікає український національний дух і успішно борониться, щоб у сприятливі моменти знову вирушати на завоювання вищих суспільних верств.

Український селянин являє собою дуже дивний людський тип. Він в основному неграмотний. Уміють читати на Волині - 172, на Поділлі - 155, на Київщині - 181, на Херсонщині - 259, на Чернігівщині - 184, на Полтавщині - 169, на Харківщині - 168, на Катеринославщині - 215, на Тавриді - 279, на Кубані - 168 на тисячу осіб. Ці страшні цифри є результатом виключного впровадження незрозумілої російської мови в усіх початкових школах. У першому класі навіть не витлумачиш українською незрозумілі слова іноземної мови. Цей жахливо низький рівень освіти народу не дозволяє розвиватись економіці. Навіть найприхильніші зусилля уряду або земства розбиваються об залізну стіну неписьменності й незнання російської мови. А українські підручники і посібники заборонені як небезпечні для держави. Тож не дивно, коли наразі український селянин цілком у дусі своїх предків обробляє свою землю, доглядає за своєю худобою, займається хатнім ремеслом, лікує свої болячки і т. ін.

А проте цей безграмотний селянин має власну народну культуру, що неабияк перевершує народні культури поляків, росіян, білорусів. Населені пункти, будівлі, костюми, харчування і спосіб життя українських селян стоять набагато вище, ніж у російських, білоруських, польських селян. Таким чином, український селянин дуже легко і повністю асимілює всіх осельців-селян у своїй країні (за винятком німців). Багате етнологічне життя, в Європі, напевно, свого роду єдина усна народна поезія та народна музика, високорозвинене народне мистецтво і спосіб життя захищають українських селян, навіть у найвіддаленіших колоніях, від винародовлення. Надто ж значний опір русифікації. Український селянин ніколи не вступає у змішані шлюби з російським «мужиком» і майже ніколи не живе в селі з ним разом.

Історична традиція колишньої вільної України і спадкова ненависть до його нинішніх гнобителів, поміж яких здебільшого російські та польські поміщики, дуже жива в українських селян. Його наразі досить критичне економічне становище, що раз по раз виливається у великі селянські заворушення (десять років тому), тепер значно загострилося. Внаслідок значного збільшення людей і несприятливих аграрних відносин сформувалася величезна маса селянського пролетаріату, яка раніше заробляла на життя доморобництвом. Українське доморобництво, продукція якого відрізняється великою міцністю і красивим орнаментом, не одне століття забезпечувало селян усіма речами першої потреби. Тепер селянське ремесло не може конкурувати з розвитковою фабричною промисловістю, бо вона наповнює ринок своєю гіршою, але дешевою продукцією. Доморобництво з року в рік занепадає і для дедалі більшого сільського пролетаріату крім роботи на фабриці залишаються тільки сезонні роботи на великих землевласників, що може дати мізерні зарплати за невідомий діапазон робіт. Або ж - емігрувати до Сибіру, Середньої Азії, Кавказу тощо.

Тепер деякі цифри на доказ. Відсоток селянських земельних володінь такий: на Волині - 40, на Поділлі - 48, на Київщині - 46, на Херсонщині - 37, на Катеринославщині - 45, у Тавриді - 37. Тільки у Чернігівській (53), Полтавській (52), Харківській (59) губерніях відсотки вищі, бо тут включено у підрахунки володіння нащадків колишніх українських козаків. У Полтавській губернії 20 років тому було близько бо відсотків селянських дворів із тільки 1,3 десятинами площі, тільки 4 відсотки мали понад 5 десятин. І ось результат: 62 відсотки емігрантів, які вирушили до Сибіру 1910 року, походили з українських губерній - з першої житниці Росії!⁴

Українські міщани, які населяють містечка й передмістя, як і селяни, зберегли вірність своєму народові. Великий прогрес русифікація зробила на українських фабричних працівниках, але й завдяки їм вона проникла тільки у великі міста, а більш глибоко ніде.

Інтелектуальна частина українського народу порівняно нечисленна. Шляхта за століття тривалого чужоземного панування майже до решти полонізувалася або русифікувалася. Те ж саме стосується і до великих землевласників нешляхетського походження, промисловців, значних торговців. Серед них тільки у виняткових випадках можна виявити національно свідомих українців. Лише останнім часом, надто серед шляхти, впадає у вічі рух помітного повернення до національності своїх предків. Кількість українців на духовних, військових, освітніх або чиновницьких посадах чимала. Але, як правило, вони або (меншою мірою) цілком русифіковані і правлять за найлютіших ворогів свого народу, або ж належать до широкого класу так званих «тоже малоросів», себто «також малоросів». Такі люди розмовляють українською (вдома), шанують українську літературу, музику, мистецтво, кухню, але з політичного погляду

⁴ Степан Рудницький. Історія. Геополітика. Географія. В 5-х кн.. – Кн.2. Геополітика. – К.: Темпора, 2017. – С. 78-96

вони або пасивні або здебільшого автономісти, себто шукають певну автономію України в складі Російської імперії.

Натомість серед представників вільних професій, і особливо серед молоді української інтелігенції існує значна кількість національно свідомих патріотів, які є принциповими ворогами Росії і особливо царизму. З давніх-давен українці забезпечують дуже сильним контингентом лави російських нігілістів і революціонерів. Що шлях до звільнення України, здається, веде через звільнення всієї Росії від царизму, то українські революціонери пожертвували всі свої сили на загальноросійські революційні цілі. Тільки уроки революції в 1905 році і квітучий російський націоналізм останнім часом прояснили думки. Нині вирішення - це не автономія, а незалежність України.

Звісно, з цими найновішими політичними змаганнями українців у такій державі, як Росія, неминуче доводилося критися. Бо весь український рух в цілому, який прагнув показати у вигідному світлі українців як незалежну державу в Європі, стояв завжди осібно і зазнавав нападів звідусіль. Нізвідки не випадало чекати на підтримку в боротьбі за свободу, годі було дочекатися навіть симпатії. Німці не звертали ніякої уваги на український рух і розглядали його як проблему аналогічну провансальську, французи й англійці як друзі Росії виступали проти, коли йшлося про будь-який антиросійський рух, в тому числі український. Гнані були українці здавна і в слов'янському світі. За єдиним винятком болгар, усе слов'янство ставилося до українського руху завжди зневажливо, навіть вороже. Зокрема в уявленні панславистів і неославистів українці правили за вельми незручний приклад нації, яку тільки слов'яни не одне століття утискали і яка могла розраховувати на підтримку свого визвольного руху тільки від «заклятого ворога» Німеччини. Як найбільша перешкода для державних ідей Польщі і Росії український рух був і буде поборюваний поляками та росіянами. На-

віть найбільш передові партії двох сусідніх країн єднаються під девізом: «Немає України, немає українців, є тільки Польща і Росія, тільки польський і російський народи!»

В оточенні ворогів, цілком самотні, ослаблені 500-річним татаро-монгольським ярмом, українці змушені боротися за виживання своєї нації. Попри все не можна недооцінювати їхню вагу в нинішній світовій війні. Особливо тому, що вони мешкають в найбагатшому і найважливішому краї європейської частини Росії.

Із чужих народів, які живуть у розпорошеному вигляді серед маси українців, найчисельніші росіяни (за офіційною статистикою). Вони складають на Волині - 3 відсотки, на Поділлі - 3 відсотки, на Київщині - 6 відсотків, на Херсонщині - 21 відсотків, на Чернігівщині - 8 відсотків, на Полтавщині - 1 відсоток, на Харківщині - 25 відсотків, на Катеринославщині - 17 відсотків, у Тавриді - 28 відсотків, на Кубані - 44 відсотків. Живуть вони здебільшого по великих містах як військові офіцери, купці, ремісники, у сільській місцевості як поміщики та їхні працівники, як духовенство (подекуди по селах) і селяни-переселенці. Вони утворюють основну, хоча й слабку підтримку російського режиму в Україні.

Слідом за росіянами йдуть жиди: на Волині - 13 відсотків, на Поділлі - 8 відсотків, на Київщині - 12 відсотків, на Херсонщині - 12 відсотків, на Чернігівщині - 5 відсотків, на Полтавщині - 4 відсотки, на Харківщині - 1 відсоток, на Катеринославщині - 5 відсотків, у Тавриді - 5 відсотків. Заняття їхнє і становище такі ж, як і у вищезначених регіонах. Слід зазначити, що жиди в Україні (за винятком жидівських лібералів і революціонерів) - відверті патріоти Росії, попри всі утиски.

Значно менше число поляків (на Волині - 6 відсотків, на Поділлі і Київщині - по 2 відсотки, на Херсонщині, Катеринославщині, у Тавриді - по 1 відсотку). Вони складають значний відсоток серед поміщиків та їхніх

підручних на правобережній Україні і частину міського населення там (в тому числі службовці, військові і т. д.).

Німці, що проживають в Україні, - це здебільшого колоністи, надто на півдні України. На Волині вони складають 6 відсотків, на Херсонщині і в Тавриді - по 5 відсотків, на Катеринославщині - 4 відсотки, на Кубані - і відсоток населення. Також вони живуть розпорошено по містах України: це чиновники, військові, лікарі, інженери, купці та ін.

Крім цього, у Херсонській губернії живе 5 відсотків румунів і 1 відсоток болгар, на Катеринославщині - 2 відсотки греків, і відсоток татар, у Тавриді 13 відсотків кримських татар, 3 відсотки болгар, і відсоток вірмен. Але всі ці чужі народи, які проживають переважно на півдні, не змінюють стану речей. Територія України - українська, і її слід такою вважати. Офіційна російська статистика у вищевказаних регіонах України нараховує понад 71 відсотків українського населення.

Якщо відділити пограничний регіон, який підраховали разом з усіма, то відсоток українців зросте до 80. Слід зазначити, що офіційна російська статистика видається вельми упередженою щодо українців, реєструючи всіх українців, які сяк-так володіють російською мовою, як «росіян».

Коли видно із зазначеного, що українська нація є дуже важливим елементом у Східній Європі, то українські терени ще важливіші. Україна, без сумніву, - це найцінніша територія Російської імперії в Європі.

Що ж до щільності населення нині, то українські губернії йдуть слідом за польськими. Київська і Подільська мають щільність населення 89 на км², Полтавська - 72, Харківська - 60, Чернігівська - 57, Волинська - 54, Херсонська - 49, Катеринославська - 48. Навіть південно-східна прикордонна територія (Таврія - 31, Кубань - 28) має більшу щільність населення, ніж центральна Росія (25 на км²). Майже одна чверть величезних

людських водойм Росії розташована на території України (40 млн). А проте, Україна попри її простори являє тільки двадцять дев'яту частину гігантської Російської імперії.

Економічні умови України дозволяють сприймати її як одну з найбагатших країн світу. Помірний клімат, велика родючість ґрунту і значні мінеральні ресурси роблять її одним з кращих місць, де живуть представники білої раси.

Своєю великою родючістю Україна завдячує знаменитому чорнозему, що вкриває більш ніж три чверті поверхні країни. Великий північний регіон дернового ґрунту, піщаників і вапняків (попільняк), що охоплює краї Балтії, весь терен Польщі, Білорусі та більшу частину Великої Росії, займає лише північно-західний ріг України (Холм, Підляшшя, Полісся і північна частина Волині, Київщини, Чернігівщини). Вся інша частина України розташована у Чорнозем'ї, але й чорноморський степовий ґрунт на березі Чорного та Азовського морів також вирізняється неабиякою плодючістю. Тому ліс господарського призначення України площею по тис. км² в основному лежить на північному заході, всюди в Україні переважає орна земля. Посівна площа України становить близько 45 млн. га, себто понад 32 відсотки посівних площ (вшестеро більшої) європейської частини Росії. Частка посівних площ в Україні складає 53 відсотки від загального обсягу. Із цього погляду Україна поступається тільки Франції (56 відсотків).

Щорічне виробництво в Україні тільки пшениці, жита, ячменю в перші роки ХХ століття пересічно склало більш ніж 150 млн центнерів - або одну третину від загального обсягу російського виробництва, а з трьома чвертями сучасної німецького обсягу воно перевищує виробництво Австро-Угорщини або Франції, не кажучи вже про інші країни Європи.

Нижче наведені деякі цифри щодо врожаю головних українських регіонів 1910 року. Волинь виробляла 73,4 млн пудів, Київщина - 113,4,

Поділля - 115,9, Херсонщина - 188,6, Чернігівщина - 40, Полтавщина - 113,6, Харківщина - 95,9, Катеринославщина - 194,9, Таврида - 138, 3, Кубань - 214,4 млн пудів. Загальний вихід з основних областей України (без прикордонних районів, як, наприклад, частина Курського, Воронезького, Донського регіонів і т. д., які також виробляти багато) у шість разів більший, аніж 1910 року врожай Польщі, складає 39 відсотків від загального обсягу виробництва європейської частини Росії і понад 33 відсотки загальноросійського. Ці цифри не потребують коментарів. Якщо одна з українських губерній, наприклад, Кубанська виробляє більше їжі, ніж 6 російських губерній Польщі, кожен зрозуміє, що вага України в цій війні, далекі, більша, ніж узяті разом всі інші частини східного театру військових дій. Тільки багата Україна може забезпечити достатнє утримання армії на марші, і ця обставина за збільшення тривалості світової війни зіграє найвирішальнішу роль.

Виробництво сіна Україна також має значення 1910 року Волинь - 16,9, Поділля - 3,5, Київщина - 10,3, Херсон - 2,9, Чернігів - 18,9, Полтава - 16,5, Харківщина - 11,3, Катеринославщина - 5,2, Таврида - 4,3, Кубань - 3 млн пудів сіна.

Поголов'я худоби України становить близько 30 мільйонів голів - одна третина європейсько-російського тваринництва. Українські губернії, особливо південні, мають найбільші відносні стада великої рогатої худоби з тих, що лише є в Росії. На 100 осіб населення на Волині припадає: 19 коней, 32 голови великої рогатої худоби, 18 овець, 17 свиней. Відповідні цифри для Поділля - 16, 19, 17,11, для Київщини - 13, 18, 17, ю, для Херсонщини - 29, 24, 16, 11, для Чернігівщини - 21, 25, 33, 16, для Полтавщини - 14, 22, 27, п, Харківщини - 17, 27, 23, 10, Катеринославщини - 25, 26, 21, 12, для Тавриди - 30, 28, 61,11, для Кубані - 34 54, 80, 21.

Судячи з цих даних, Україна повинна, без сумніву, розглядатися

як житниця та різниця Росії. Так, російські центральні провінції, Білорусь, Литва, Польща змушені покладатися на імпорт кукурудзи та великої рогатої худоби з України. Неможливо уявити собі, як стояло б питання з їжею у всіх цих частинах Російської імперії, якби Україна під час війни опинилася в руках ворога.

У той же час Україна є найпрекраснішим постачальником грошей до Росії. Не говорячи про регулярний податок (річний податок-надлишок з України становить понад 200 мільйонів рублів!), Україна поставляє Російській державі найціннішу частину свого експорту. Величезний експорт кукурудзи з Росії майже повністю постачається з України. Великі російські райони вивозять заледве 0,7 відсотка від її врожаю, натомість Україна - 27 відсотків. Якщо взяти до уваги співвідношення виробництва України до загальноросійського і зважити на те, що краї Балтії і Литва, Білорусь і Польща не здатні вивозити значні кількості зерна, то висновок, що більш ніж на дев'ять десятих «російський» експорт зерна припадає на Україну.⁵

Крім того, що ж до виробництва технічних культур Україна є дуже важливим для Росії володінням. Більше 50 мільйонів центнерів (1897 рік), себто понад 80 відсотків цукрових буряків Росії виробляється в Україні, до 4 млн пудів, себто 69 відсотків від загального обсягу видобутку нафти в Росії, тютюн. Значне виробництво прядива й льону. Завдяки м'якому клімату Україна має найбільші та найбагатші сади й виноградники.

Нині, здається, достатньо доведено, що Україна, коли йдеться про виробництво харчових продуктів, є найбагатшою територією Росії. Ми хотіли б тут показати, що мінеральні ресурси України так само важливі. Золото, срібло, мідь, цинк і свинець виявлені в Україні тільки в мізерно малих кількостях. Натомість Україна є єдиною сферою виробництва ртуті в Росії. 1907 року в Микитівні (Катеринославська губернія) добуто понад 8

⁵ Степан Бандера: документи й матеріали (1920-1930 рр.). / упор. М. Посівнич – Львів, 2006, С.248

ооо пудів цього металу. Манган в Україні виплавляють на Катеринославщині та на Поділлі 19,5 млн пудів, себто 32 відсотки від загального обсягу в Росії, таким чином, одну шосту частину світового виробництва.

Втім, основні мінеральні продукти України - це залізо, вугілля та сіль. Великі Криворізькі шахти (Кривий Ріг, Херсонська губернія) та на Донецькій височині (Катеринославська губернія) забезпечили 1905 року (рік революції) 31 млн центнерів залізної руди, себто 60 відсотків від загального обсягу російського виробництва; а 1904 року цей показник перевищував 69 відсотків. Вугільні родовища Донецької височини, площа поверхні яких складає 23 тис. км², - це єдиний вугільний регіон України. Але вони 1907 року дали понад і 100 пудів вугілля, себто 70 відсотків загальноросійського виробництва в Азії і Європі. 1905 року цей відсоток становив 79, а відносно знизився тільки за рахунок розвитку видобутку вугілля в російській Азії. Українське вугілля майже єдине в Росії, яке підходить для виробництва коксу - 99 відсотків російського виробництва коксу надходить з України, як і 99 відсотків антрациту.

Цілі масиви найкращого торфу лежать неторкані на Поліссі та в іншій лісовій і болотистій місцевості на північному заході України.

Виробництво солі України (кам'яної солі в Катеринославській та Харківській губерніях, морської солі на чорноморському узбережжі Херсонської і Таврійської) давало (1907) понад 60 мільйонів пудів, себто 53 відсотки виробництва всієї Російської імперії.

З інших корисних копалин слід відзначити: великі, майже непорушні родовища нафти на Кубані, родовища асфальту й земляного воску в Харківській губернії, поклади фосфоритів біля Дністра на Поділлі (1907 - 6,85 млн. пудів - 72 відсотки російського виробництва), виробництво порцелянової глини (Київ, Полтава, Харків, Херсон - 1907 - 1,3 мільйона

пудів - єдине в Росії), запаси писарського лупаку, літографського каменю, графіту, мінеральних пігментів, сірки, крейди, гіпсу, будівельного й виробкового каміння.

Ці цифри доводять нам, що Україна, попри її загальний характер хліборобського краю, має великі мінеральні ресурси, яких більш ніж достатньо, щоб задовольнити потреби не тільки своєї великої території, а й забезпечити сусідні райони. Промисловість Центральної Росії вже нині змушена розраховувати здебільшого на українське залізо й українське вугілля, а російська тарифна політика на залізницях зробила все, щоб забезпечити центр імперії дешевими поставками сировини і завадити розвитку промисловості на місці, навіть в Україні.

Промисловість України досі перебуває в зародковому стані. Зараз вона переживає важливий перехідний період. Давньоукраїнське доморобництво, яке до недавнього часу задовольняло всі потреби сільського населення, ще й досі багато важило, надто в текстильній і гончарній промисловості, деревообробній промисловості та чинбарстві. Основні центри розташовані на теренах Київської, Чернігівської, Полтавської та Харківської губерній. Але велика промисловість дедалі більше відсовує вбік і виробляє, попри її молодий вік, уже так багато, що південна Україна, зокрема, ось-ось стане найважливішим промисловим регіоном усєї Росії.

На першому місці, безсумнівно, стоїть металургійна промисловість. 1907 року в Україні виплавлено понад по мільйонів пудів чавуну (64 відсотків від загального обсягу видобутку нафти в Росії), 86 мільйонів пудів сталі (53 відсотки). Великі клямрові заводи розташовані в Катеринославі, Олександрівську, Одесі, Єлисаветграді, Миколаєві, Бердянську та ін. Вельми велике значення зберігає виробництво цукру в Україні. Понад 200 заводів, здебільшого у Київській, Харківській, Подільській,

Херсонській губерніях, виробляють понад 80 відсотків сировини виробництва цукру в Росії, з чистого цукру більш ніж на 50 відсотків. Чимало налічується заводів, які виробляють різні харчі: це парові млини, винокурні (зокрема, на Поділлі, Харківщині, Київщині), нафтопереробні заводи, медоварні й броварні. Неабияк важить фабрична деревообробна промисловість, зокрема, велетенські парові тартаки, розташовані переважно вздовж судноплавного Дніпра, тютюнопромисловість, шкуряне виробництво й миловаріння. Натомість текстильна промисловість України порівняно незначна. Бавовняна промисловість обмежується кількома невеликими заводами, вовнообробна промисловість значніша (Чернігівщина, Харківщина, Київщина), а варте згадки льоно- і коноплеобробне виробництво є тільки в Чернігівській і Одеській губерніях.

Про загальні умови промисловості в Україні можна судити з наступних цифр: Волинь мала (1910) 717 заводів з виробництвом 7,2 мільйони рублів і 15 000 працівників, для Поділля відповідні цифри становлять 732, 1,8 мільйона рублів, 29 000; для Київщини - 824, 20,6 мільйона рублів, 57 000; для Херсонщини - 471, 62,6 мільйонів рублів, 29 000; для Чернігова 381, 16 млн рублів, 22 000; Полтавщини - 388, 4,8 мільйонів рублів, 11 000; для Харківщини - 388, 29,6 мільйонів рублів, 17 000; для Катеринославщини - 527, 195,8 мільйонів рублів, 73 000; для Тавриди - 394, 10,7 мільйона рублів, 8000; для Кубані 222, 10,4 мільйони рублів, 3000. Ця статистика небездоганна, бо ж більшість установ не подає статистичних даних. 1897 року виробляли продукції, наприклад, Чернігівська Полтавська, Харківська губернії щорічно на 80 мільйонів рублів, Подільська, Волинська і Київська - на 126 млн рублів.

Торгівля України, як і взагалі торгівля у всій Східній Європі, порівняно мізерна. Проте становище України на порозі Азії та її особливість як найближчого прилеглого району до Чорного моря зумовлюють таке

значення України для торгівлі, що жоден інший регіон європейської частини Росії, в т. ч. краї Балтії, не можуть змагатися з Україною. Оминемо цілком вагу України для внутрішньої торгівлі Росії, цього великого пересування українських харчів і корисних копалин до Центральної Росії, Польщі, Білорусії, країн Балтії; приміром, річковий флот Дніпра з погляду тоннажу майже дорівнює всьому торговому флоту Австро-Угорщини. Ми можемо вказати тільки деякі цифри, які характеризують важливість України для зовнішньої торгівлі Росії. На митні райони української частини західного кордону Росії припало (1908 р.) експорту на суму 28,6 млн рублів, імпорту - на 14,3 млн рублів. Митні райони Чорноморського й Азовського узбережжя дали в межах кордонів України експорту на 245 млн рублів, імпорту - на 64,8 млн рублів. Вивезення за межі підросійської України становило 33 відсотки експорту з Росії та тільки її відсотків імпорту. Звідси видно, який великий внесок робить Україна в активність торгового балансу Росії. Із загального обсягу зарубіжного експорту Росії пересічно 70 відсотків ваги і 65 відсотків вартості припадає на порти українського узбережжя. Торговий пароплавний флот Росії на Чорному морі становить 42 відсотки за кількістю і 52 відсотки від тоннажу всього пароплавного флоту Росії.

Ці цифри достатньо характеризують вагу України для російської торгівлі. Потрібно усвідомити, що тільки володіння Україною дає Росії доступ до Чорного моря, і дозволяє їй тяжіти до Босфору й Дарданеллів, здобувати вплив на Балканах, загрожувати Туреччині і Середземному морю, домінувати над країнами Кавказу, утискати Персію і шукати найкоротший шлях до Індійського океану! І ще один важливий факт не слід випускати з уваги: Україна являє собою найкоротший сухопутний шлях з Центральної Європи в Ост-Індії і вона становить його 1000-кілометровий відтинок.

Умови в населених пунктах на території України повністю відрізняються від раніше розглянутих регіонів. Україна - це край великих сіл г містечок з окремими великими містами. Сільські хати в північно-західних районах, як правило, криті деревом, черепицею або соломою, поза цим ліп'янки з солом'яними дахами. За винятком найбідніших, усі хати розділені центральним проходом на дві житлові кімнати. Великі села легко дозволяють розміщувати навіть великі військові підрозділи. У Центральній і Південній Україні, зокрема, повно сільських населених пунктів з більш ніж 10 тисячами жителів. Тут також багато кам'яних будинків, вкритих бляхою або черепицею. Містечка майже по всій Західній Україні заселені переважно жидами, будинки й вулиці убогі та дуже брудні. Натомість великі міста характеризуються більшою чистотою, окремі міста, як-от Київ чи Одеса, мають вельми європейський вигляд.

Ще на заході и півночі Волинь вирізняється перегуками з сусідніми регіонами з їхніми невеликими селами і окремими господарствами, на сході вона вже прибирає справжній український характер. Волинські міста й містечка (Ковель, Луцьк, Дубно, Рівне, Острог, Старокостянтинів, Новгород, Володимир) загалом незначні й брудні. Розміри їхньої торгівлі (з харчовими продуктами) невеликі. Тільки столиця, давній Житомир (93 000 жителів) має значну торгівлю і промисловість. Поділля з його розташованими по річкових долинах великими селами й хуторами, розкиданими по високорівні, має тільки кілька міст, які торгують збіжжям, худобою, городиною. Столиця - це Кам'янець (40 000 жителів). Певне значення має торгівля, що її провадять Могилів, Вінниця, Балта. Київ виказує вельми схожий характер, хіба що до нього туляться традиційні містечка. Столиця (506 000 жителів) є найголовнішим містом України, водночас багата на старожитності, заводську промисловість і торгівлю. Крім неї варто згадати хіба що жидівський, важливий з погляду торгівлі Бердичів

(83 000 жителів) і дніпровський порт Черкаси (40 000 жителів). Васильків, Сквиря, Біла Церква, Звенигородка, Умань у незначні. Чернігівщина має тільки одне важливе у торговому ракурсі місто Ніжин (52 000 жителів). Головне місто Чернігів (32 000 жителів) та інші міста, як-от Конотоп, Новозибків і т. д. незначні, деякі, як Клинці, мають відносно значне доморобництво і заводську промисловість. Полтавщина - це регіон містечок із квітучим доморобництвом і дрібною торгівлею (Ромен, Гадяч, Кобеляки і т.д.). Столиця Полтава (83 000 жителів) дедалі більший центр торгівлі, порт на Дніпрі – центр російської тютюнової торгівлі. Харків – це не тільки столиця (248 000 жителів), але успішний промисловий центр і торгове місто, Суми, Лебедин, Охтирка та ін.. – невеликі промислові міста.

І можна побачити, що в цій послідовності ландшафтів, які мають спільну рису, що всі вони не російські, два незрівнянно перевершують за вагою інші. Польща і Україна. І тій, і іншій судилося відіграти головні ролі в цій війні.

Тісна, густонаселена багата на промисловість Польща має особливу вагу з огляду на свої укріплення, їх слід зруйнувати, то це перша передумова успішної війни проти Росії. Тільки укріплений польський район розгортання дозволяв російській армії досі зупиняти армії союзників в їхньому просуванні задалегідь і, розумно поєднуючи наступ з обороною Галичини, час від часу перемагати і думати про наступ на Берлін і Відень. Цілковите завоювання російської Польщі в цій війні та її міцне відривання від Росії по війні було б, отже, категоричною вимогою для центральних держав.

Простора, дещо менше заселена, проте неабияк багата на всі природні ресурси, через своє географічне положення для світової політики така важлива Україна більше важитиме на другій стадії війни. Якщо всю

нинішню війну проти Росії на Двіні і Дніпровському рубежі хтось просто схотів би зупинити або, можливо, вирішив би принагідно поновно реалізувати плани Наполеона, то він не зміг би досягти своєї мети. Відлучення Литви, Білорусії, Польщі означатиме для Росії не більше, ніж її поразка в російсько-японській війні. Спираючись на людські й природні ресурси України, Росія може ще довго вести війну. І якщо майбутній мир залишить Україну в руках Росії, то вона ще кілька десятиліть знову триматиме за горло Центральні держави. Маючи Україну і Чорне море, Росія по короткій перерві знову візьметься за свою звичну політику щодо Балкан, Чорноморських проток, Персії і т. д. і вплутається у наступну війну, навіть краще озброєна. Щоб лише підкреслити деталь, ми повинні пам'ятати, що саме українські губернії, попри низьку культуру, виказують найвищий приріст населення (Катеринославська — 5,2 відсотка, Таврійська — 2,5 відсотка, Херсонська — 2 відсотка, Київська, Чернігівська і Полтавська — по 1,9 відсотка тощо), не кажучи вже про народжуваність загалом. З огляду на те, що у Центральній Європі народжуваність малопомалу падає, вона може невдовзі наразитися на проблеми, з якими вже зіштовхнулися Франція та Німеччина.

Тому для центральних держав друга категорична вимога: у цій війні виходити з ідеї завоювання України і твердо відділити її по війні з Росією. Втрата України у війні означає для Росії цілковиту неможливість продовжувати її далі. Постійна втрата України по війні не дозволить Росії коли-небудь загрожувати миру в Європі і мимоволі спрямує її до головного завдання - спершу як слід поширювати європейську культуру в себе вдома і нести її до Північної та Центральної Азії!⁶

⁶Степан Рудницький. Історія. Геополітика. Географія. В 5-х кн.. – Кн.1. Історія. Теорія. Методологія. Термінологія. – К.: Темпора, 2017. – С. 351 - 359

1.2 Сучасна українська колонізація та її історичні зміни; географічні умови; український етнічний тип

З нагоди останнього договору, заключеного межи урядами Директорії України та Польщею, визначено майбутню західну й північну границю Української Народної Республіки.

Встановлена останнім договором західна границя України йде: Дністром, Збручем (на Вишгородок*), поперек кременецької горбовини, Горинню, на схід від Здолбунова, східньою межею Мінської губернії й потім Прип'яттю, аж до її устя в Дніпро (яке має бути в польській власті).

Після цього розмежування постають поза границями української держави отсі частини суцільної української національної території: Галичина, Холмщина, Підляшшя, Полісся в цілості й західна половина Волині, разом:

Простір - 162 000 км²
 Населення - 10 049 000
 Українців - 7 213 000 (71,7%)
 Жидів - 1 349 000 (13,4%)
 Поляків - 1 098 000 (10,9%)
 Німців - 218 000 (2,1%)
 Москалів - 193 000 (1,9%)⁷

⁷ Текст публікується за виданням: Рудницький С. Дотеперішні територіяльні втрати України // Воля. - 1920. - Т. II. - Ч. 6. - С. 261-262.

- Не Вишгород, як подавали українські кореспонденські бюра. Взагалі дуже придалося би цим бюрам простудіювати трішки топографію України й не калічити так немилосердно географічних назв у рідним краю.

Цей простір поверх 11 разів більший від Ельзас-Льотарінгії, майже шість разів людніший, більший, як ціла Чехословаччина. Коли ж візьмемо передвоєнні держави, він вийде більший, як ціла Данія (з Ісландією), ціла Румунія, Греція, Болгарія, Португалія, вчетверо більший від Швейцарії, більше як п'ятькрат від Бельгії або Нідердландів...

Та йдімо далі. Це хронологічно остання втрата української території, перед тим були теж деякі формальні втрати. Втратили (не без власної вини!) українське Закарпаття, що тепер прилучене до Чехословаччини, й «відступили» українські частини Буковини й Бессарабії Румунії.

Ці втрачені простори представляються поофіційній статистиці так:

Простір - 37 000 км²

Населення - 2 050 000

Українців - 1 337 000 (65,2%)

Жидів - 236 000 (11,5%)

Румунів - 123 000 (6,0%)

Німців - 89 000 (4,3%)

Поляків - 27 000 (1,3%)

Інших (болгар, татар та ін.) - 179 000 (8,7%)

Це також простір більший від Швейцарії, європейської Туреччини, Альбанії, Чоногори і т. п.

Разом зчислені ці суто українські простори, що дотепер утрачені, дають ось який приблизний образ:

Простір (кругло) - 200 000 км²

Населення – 1 209 900

Українців – 8 550 000 (70,6%)

Жидів – 1 585 000 (13,1%)

Поляків – 1 125 000 (9,3%)

Німців – 307 000 (2,5%)

Москалів – 224 000 (1,8%)

Румунів – 123 000 (1,0%)

Інших(болгар, татар та ін.) – 214 000 (1,8%)

Як видно - великий, гарно залюднений і суто український простір, на якому могла би поміститись сильна держава середньої величини.

Коли ж дочислиться до втрачених Україною просторів ці частини суцільної суто української території, на які навіть не претендував наш паризький меморіал до Найвищої Ради (200 000 км², 5 000 000 населення), сконстатуємо з жахом, що дотеперішні територіальні втрати України виносять поверх 400 000 км² з поверх 17 міліонами населення, майже в трьох четвертих українського. Це простір більший, як простір двох європейських великих держав (без колоній): Великої Британії й Італії. З другорядних держав одна тільки Естонія перевищує (0 3 міліони) втрачені нами поки що частини рідної території...⁸

Розглянувши тим робом усі граничні землі України від заходу, півночі й півдня і сконстатувавши їх границі так докладно, як тільки це при нинішньому стані науки можливе, звернімося до черенних областей України. Тут вистачить, табелі, яка подасть національну статистику цих областей на основі обчислення населення з 1914 р., процентових чисел, сконстатованих офіційно в 1897 р. Легко зрозуміти, що тим робом дістанемо тільки minimum minimum для українського живла.

Бо перш усього треба пригадати, що російські офіційні органи вважали це своїм обов'язком — зробити скільки корінних «русских» на українських землях якнайбільшою. І то на кошт автохтонного українського живла. Наслідком цього воно зменшилося (поки що на папері тільки) в своїх

⁸ Палій Олександр. Короткий курс історії України. – 2017, С. – 147-151

центральної черенних областях дуже сильно, головні в Чернігівщині, Херсонщині й Таврії. По друге: співчинник природного приросту населення є в Українців значно більший, як у всіх інших народів, котрі живуть розсіпані межі Українцями. Ось тому то й процентів числа Українців з 1897 р. не можуть навіть бути правдивими, а є всюди за низькі.⁹

Ось огляд черенних українських земель: (Додаток А)

До цих абсолютних і релятивних чисел можна б багато дечого сказати. Та обмежимося тільки до цього, що вважатиметься процентів числа Москалів в Чернігівщині, Катеринославщині, Херсонщині й Таврії за двічі, а може й тричі прибільшеними. Зосібна на Чернігівщині сконстатувала офіційна перепись 1897 р. тільки 66,4% Українців і поробила цілі українські повіти (на папері) великоруськими. Тим робом повстали такі куріози, що, приміром], звісний як український повіт Стародуб має офіційно 94% Москалів, а сусідній новгородський 93% Українців! І при цім є населення обох повітів однорідне мовою й обичаєм! Тому-то й додержуємося щодо Чернігівщини не вислідів офіційної статистики, а капітального труду звісного етнографа й статистика О. Русова. Для Катеринославщини й Таврії не маємо аналогічних основних дослідів, однак напевно знаємо, що великоруський елемент обмежується там майже виключно на міський елемент. Поважніший виїмок від цього правила творять тільки колонії великоруських сектантів (пр[иміром] 30 000 Духоборців і ін. в Таврії) й принагідних хліборобських переселенців. В кожному разі, їх нема в цім південнім просторі України навіть тільки, що, пр[иміром], у Харківщині. Тимчасом навіть в такому разі, коли вважатимемо все населення міст українського півдня великоруським, остануть тут ще сотні тисяч «Великоросів», яких ніяким робом не можна уміщевити. Вони, мабуть, не існують цілком! По таких оцінках, треба би

⁹Романенко Володимир, Коваленко Георгій / Катехизм Українця ХХІ століття. – К.: Богуславкнига, 2016. – С. 49-59

відсоткову кількість Українців побільшити (щонайменше!): в Катеринославщині до 80%, у Херсонщині і Таврії до 65% при відповідному зменшенню кількості Москалів.

Що тикається Криму, то тут вже в 70-их роках минулого століття не мали Татари сливе ніякої суцільної території. Вже Ріттіхова карта показує на Криму правдиву мозаїку колірів. Після переписі 1897 р., творять Татари на Криму навіть зглядної більшості, хібань що вважатимемо тутешних «русскихь», зроблених на папері з Українців, за дійсних Москалів. Ці Великороси разом з «Малороссами» творили 1897 р. зглядну більшість населення Криму (298 000 - 41,5%), Татари тільки 284 000 (38%). В останній четвертині століття знов вимандрувало доволі Татарів з Криму, природній їх приріст без ніякогопорівняння менший, як приріст Українців. При цім треба звернути увагу на постійну імміграцію українського живла. Завдяки їй робітництво на Криму стало в значній більшості українське й у останніх часах повстали цілі ряди чисто українських сіл на кримських землях. Основну масу для етнографічної мозаїки Криму творить нині без ніякого сумніву український народ.

Ось причини, які велять мені шукати південної межі суцільної української території не деінде, а тільки на березі Чорного й Озівського моря: від Гагрів до дельти Дунаю.

Коли всі землі України почислимо разом, одержимо:

А. Як мінімальний простір України:

Простір	905 000 кв км
Населення 1914 р.	51 249 000
Українців	36 605 000 - 71,3%
Москалів	6 374 000 - 12,5%
Жидів	3 884 000 - 7,5%
Поляків	і 449 000 - 2,8%

Німців	975 000 - 1,9%
Турко-монголів	493 000 - 0,9%
Румунів	479 000 – 0,9%
Болгарів	196 000 - 0,4%
Греків	140 000 - 0,3%
Кавказців	112 000 - 0,2%
Чехо-словаків	52 000– 0,1%
Вірмен	52 000 - 0,1%
Інших	428 000 - 0,8%

Б. Як максимальний простір України:

Простір	1 056 000 кв км
Населення 1914 р.	53 906 000
Українців	38 737 000 - 71,7%
Москалів	6 439 000 – 12 °%
Жидів	4 035 000 - 7,5%
Поляків	1 623 000 - 3,0%
Німців	984 000 - 1,8%
Турко-монголів	588 000 - 1,1%
Румунів	479 000 – 0,9%
Болгарів	196 000 - 0,4%
Греків	140 000 - 0,2%
Кавказців	112 000 - 0,2%
Вірмен	59 000 – 0,1%
Чехо-словаків	52 000 – 0,1%
Інших	462 000 - 0,8% ¹⁰

¹⁰Степан Рудницький. Історія. Геополітика. Географія. В 5-х кн.. – Кн.2. Геополітика. – К.: Темпора, 2017. – С. 315 - 317

РОЗДІЛ 2 ЗБАГНУТИ РОСІЮ

2.1 Привласнення москвою України та її історії

Солдати російської регулярної армії дуже добре озброєні і мають чудовий вигляд, особливо гренадери. У Кронштадті служать тільки ті, що належать до флоту й охорони Адміралтейства. Решта — інваліди. Народ, на перший погляд, цивілізований, та все-таки доволі дикий. Я бачив, як рекрути проходять вправи з шикунання, які поставлено дуже добре. Солдата з росіянина можна зробити ударами палиці, позаду кожного війська крокує людина з необхідним для цього інструментом, який дуже часто застосовують. І все ж можна дивуватися, за який короткий термін цивілізували цей народ. Петро Перший воістину заслуговує іменуватися великим. Чоловіки одягнені трохи по-варварськи. Селянин носить зазвичай кожушок, чоботи. Велика борода надає йому вигляду мавпи, вираз обличчя у нього такий, ніби він хоче когось зжертви, хоча для цього немає ніяких причин. Втім, він поводить себе цілком рабськи та настільки сповнений покори до панів, що майже за кожним словом, яке вимовляє, кланяється ледь не до землі... На військовій службі мешканці цієї країни багато чому вчаться, і за короткий термін і стають зовсім іншими людьми, але без дисципліни палицями вони схожі на мавп, які можуть тільки все копіювати.

Раніше народ у Росії був дикий, тепер же, хоча жорстокість ще не викоренена, він поводить себе набагато цивілізованіше і чемніше. Армії на дуже високому рівні, вона сильна і дуже гарно забезпечена. Флот так само чудовий — недаремно він зміг пройти з Петербурга в Морею у Перському морі, чого нічого не очікував від російського флоту. Росіяни наділені визначними талантами, особливо ті, хто отримав гарне виховання, — вони заучують все легко, як мавпи: що бачать, те одразу можуть скопіювати.

Вони погано їдять і багато постяться, горілка — їхній найулюбленіший напій, а пиво — звичний. Росіяни ліниві, тому й живуть погано, навіть багаті нічого не роблять, крім того, що їдять і п'ють, сплять і грають (у карти). Останнє — їхнє основне заняття. Жінки також нічим не зайняті, крім вбрання, якому приділяють багато уваги в цій країні Півночі. У них гарні статури та й з обличчя непогані на вигляд, проте зловживають рум'янами, тому замість «красива жінка» можна цілком сказати «червона жінка».¹¹

Можна сказати про повільно реалізоване поглинання України та її історії, тобто привласнення на користь Московщини і москвитів, як штучно - з метою загарбництва - перезвали себе на Росію, росіян, руських, покликаючись при тому дуже часто на однакову з українцями православну віру.

Сьогодні майже всі росіяни й більшість чужинців переконані, що підсумки історичного шляху Росії є такі, як їх представив російський історик-емігрант П. Е. Ковалевський, доктор історії й філологічних наук Паризького університету, у своїй публікації, яка побачила світ у Парижі у 1949 році (п'яте видання). Про ці «підсумки» він пише так:

«Російський історичний шлях проявився вже у Київську епоху, коли русское государство "зайняло перше місце в Європі після Візантії і стало центром перехрещення західної і східної культур. Тоді виявилась здібність "русского народа" приймати різні культурні впливи, засвоювати їх і перетворювати згідно з місцевими потребами.

Русская культура" досягла незвичайно високого розвитку в кінці XII століття. Від тої епохи почалася діяльність "русского народа" на сторожі

¹¹ Генріх фон ГАЙЛІНГ, «Записки барона Кристіана Генріха фон Гзілінга про поїздку в Росію», 1770-1771 рр., 2014 р., С. 116-120

Європи проти азійської навали...

Основні риси “русского історичного шляху”, які виявилися в продовженні тисячолітньої історії “Русского Государства”, можна з’ясувати в наступний спосіб:

1) Росія, від Володимира Святого, була східно-європейською державою, яка стояла на межі двох світів і двох світосприймань...

2) Росія, яка в перших століттях була ширшою від одного племені, скоро стала ширше ідеї слов’янства... Коли вона замикалася в своїм провінціалізмі чи в своїй національній відокремленості, вона відходила від свого історичного шляху...

3) Росія, впродовж століть, була країною християнською. Народний ідеал і влада були християнськими, основаними на правильному співвідношенні духовних і світських сил. Коли Росія приймала чужі їй візантійські чи західноєвропейські ідеали влади й співвідношення Церкви і Держави, порушилась рівновага сил і країна переживала тяжкі кризи.

4) Соборний зачаток був притаманний “русской жизни” вже з перших століть її існування. Він проявився як у відношеннях державної влади до народу, “в управлінні князів згідно з землею” й у системі Земських Соборів, так і в церковному житті...

5) Росія була сторожем Європи проти азійських нашеств і ні разу, під час свого історичного шляху, не зрадила своєї місії. У XIX ст. вона стала потугою миру і рівноваги в Європі й Азії.

6) “Русский” культурний шлях був синтезуючий, а не наслідувальний...

На тему «приєднання» чи «возз’єднання» України з Росією видатний український історик Михайло Брайчевський пригадував:

«В нашій літературі велике поширення має твердження, що приєднання неросійських народів до Росії мало благотворний вплив на їх куль-

турний розвиток. Маючи на увазі Україну, здебільшого наводять цитату з творів В. Г. Белінського: *“Злившись навіки з єдинокровоною Росією, Малоросія (так Белінський назвав Україну. - М. Б.) відкрила собі двері цивілізації, освіти, мистецтву, науці. Разом з Росією її чекає тепер велике майбутнє»*¹²

А як же воно було насправді?

На ділі Московщина-Росія (одним словом - Москва) нищила в Україні всяку цивілізацію, освіту, незалежну науку, мову, вільне існування й свободний розвиток українського народу, його культури, мови. Не дивує, що Іван Франко писав: *«Росіє! Де ти поставиш стопи, Повзе облуда, здирство, плач народу, Цвіте бездушність, наче плісень з муру, Ти тиснеш і кричиш: “Даю свободу!” Дреш шкуру і мовиш: “Даю культуру!”...»*¹³

Відомо, що московіти-росіяни від самого початку їхньої присутності в Україні почали послідовно усувати українську мову¹⁴. Зазвичай історики твердять, що її заборонили спеціальним указом Петра I, виданим у 1720 році, *«даби никакой розни и особого наречия небыло»*¹⁵

Насправді ж московіти почали слідкувати й обмежувати публікації в Україні вже з 1686 року¹⁶.

М. Ю. Брайчевський пригадує, що в 1804 році було видано указ про заборону вчитися українською мовою. Перепис 1857 року показав, що найбільш неписьменний народ у Росії - українці. Вони на найнижчому рівні.

Про політику Петра I Іван Франко висловився ось так: *«Преславне прорубування вікна Петром I в Європу там на півночі, над Невою,*

¹²Про вітчизну. - К., 1950. - с. 53; див.: Брайчевський М. Ю. Приєднання чи возз'єднання? - Мюнхен, 1989. - с. 26.

¹³Яр Славутич. Іван Франко і Росія. - Вінніпег: УВАН, 1959. - с. 25.

¹⁴Див.: Сушко Роман, Левицький Мирослав. Хроніка нищення...

¹⁵Брайчевський М. Ю. Приєднання чи возз'єднання. - С. 52; Семчишин Мирослав. Тисяча років української культури. - с. 179.

¹⁶Береславський Микола. З історії Української Греко-Католицької Церкви. Книга друга. - Львів, 1992. - с. 12-13.

серівночасне затикання тих вікон, якими світло науки проникало в Україну»¹⁷.

Навіть відомий український соціаліст і федераліст Михайло Драгоманов визнав у 1909 році у брошурі «Пропаший час», що *«Українцям треба добре оглянутись назад і пригадати останні дві сотні і два десятки років, після того, як козаки українські за проводом Богдана Хмельницького піддалися під руку “царя Восточного, Московського” у 1654 році»*.¹⁸

Відомо, що в середині XVI ст. українське козацтво створило свою політичну організацію - Запорозьку Січ, а в XVII ст. внаслідок національно-визвольної боротьби державна організація Запорожжя була поширена майже на більшість земель України. Москва послідовно нівечила «козацькі вольності» аж до їх повної ліквідації. Під Росією Україна постійно втрачала свободу і культурний рівень.

З цієї причини народилося і прогресивно розвивалося змагання українців за свою національну й культурну самобутність і державну незалежність.¹⁹

Це було в логіці життя народів. Навіть російський мислитель і письменник О. Герцен (1812-1870) писав; *«Україну слід... визнати вільною й незалежною країною... В Україні живуть люди, - люди, придавлені рабством, але не настільки зламані урядом і поміщиками, що втратили всяке почуття народності, зовсім навпаки, родова свідомість у них дуже розвинена... Розв'яжімо їм руки, розв'яжімо їм рота, нехай мова їх буде зовсім вільна, і тоді нехай вони скажуть своє слово»*²⁰

Незмінна стратегія Москви постійно проявляється в подвійності її політики: сповидними поступками заспокоїти тих, хто їй ставить спротив, і в відповідний час, а*

¹⁷Семчишин Мирослав. Тисяча років української культури. - с. 179.

¹⁸Драгоманів Михайло. Пропаший час. Українці під Московським царством. - Львів, 1909.-с. 11

¹⁹Яр Славутич. Іван Франко і Росія. - с. 11 -12

²⁰ВолодимирКосик, Україна. Довга і важка боротьба за існування. – К.: Видавничий дім «Києво Могилянська академія», 2014. – С.20 - 24

то й разом із поступками, кинутися на них і коротко з ними розправитися. Ці методи вона застосувала проти поляків у час їхніх заворушень у Познані і проти мадярів за їхнє всенародне повстання.

Постава большевиків супроти останніх проявів усамостійнювання польського комуністичного режиму та безоглядне здавлювання визвольної революції в Мадярщині роз'яснили низку проблем, які стосуються до питання т. зв. еволюції й демократизації большевизму та до питань протибольшевицької боротьби.

На перший погляд може здаватися, що постава Кремля до згаданих тенденцій у Польщі була подиктована цілком іншими, протиставними цілями й діючими в большевицькій системі пружинами, ніж у випадку Мадярщини. Тому дехто й думає, що за таким наглим перескоком большевицької тактики - від поступливості супроти розвитку подій у Польщі до скрайньої бруталності супроти мадярського повстання - мусять стояти якісь далекойдучі внутрішні переміни, зокрема ж персональні пересунення у большевицькій верхівці. Але коли при цьому взяти до уваги послідовність большевицької імперіалістичної політики, приходимо до висновку, що в обидвох цих випадках большевики діяли за одним генеральним пляном. Це не виключає того, що в гру можуть входити теж внутрішні потрясення в большевицькій верхівці. Але це були б хіба похідні явища, радше наслідки, а не головні причини застосування тих двох протилежних тактик.

Від самого початку окупації цих країн аж до останнього періоду т. зв. відсталінізації у відношенні до Польщі й Мадярщини большевицька Москва проявила цілком тотожні цілі загарбницької політики й застосувала однакові методи. Революційне кипіння в Польщі й вибух революційної боротьби в Мадярщині зродились одночасно, на однаковому підґрунті. А про методи большевицької реакції в обидвох випадках вирішувало одне й те саме колективне керівництво КПСС.

Теж нема підстав думати, що застосування двох різних тактик було наслідком зміни в міжнародній ситуації, у зв'язку з воєнними діями Ізраїля, Франції й Англії проти Єгипту. Ці дії, щоправда, в морально-політичному відношенні створили догіднішу ситуацію для московського хижацького нападу на Мадярщину. Але Кремль добре знає настанову політики західніх держав і враховує за певний фактор, що під теперішню пору вони не здобулись би на ефективну, мілітарну акцію в обороні здавлюваної більшовиками визвольної революції будь-якого поневоленого Москвою народу, теж тоді ні, коли б не було злощасного епізоду в Єгипті.

Отож, якщо розвиток подій в Мадярщині мав в оцінці Москви подібне значення як розвиток у Польщі, тоді не було б такої різниці в більшовицькій реакції. Коли ж у цих двох випадках Москва зайняла, — як на більшовицькі норми, — діаметрально протилежні позиції то це вказує найвиразніше, що для неї це були дві цілком різні, в своїх наслідках протилежні справи, не зважаючи на їхню однакову генезу. Ця різниця оцінок й застосування двох протилежних тактик зображує стратегію більшовицької політики у властивій, глибинній, а не сплюсненій відбитці.

Позиція Москви до жовтневих подій у Польщі втримана ще в рамках злагідненого, «відсталінізованого» курсу більшовицької політики. Намагання Кремля підмурувати й поширити легенду про розрив зтогочасними, сталінськими методами у внутрішній і національній політиці, мусіли теж заторкнути сателітні країни. Щоб надати цій тактиці принак справжньої зміни політичного курсу, Кремль мусів робити такі потягнення* й допускати не раз такі явища, від яких постають небезпечні тріщини в більшовицькій системі тотального придушення всякої свободи. Коли Хрущов зважився перейти на таку тактику, то це сталося під напором протибільшовицьких настроїв і сил, яких на мету не можна опановувати самим терором. Більшовики одчайдушно намагаються вимушені тактичні

поступки перетворити на успішний засіб дальшої експансивної політики, спрямованої на захоплення під свій вплив народів Азії й Африки. Тому то теперішні колективні диктатори в Кремлі так дбайливо стараються зберегти й поширити в світі переконання, що в післясталінський період цілі світового комунізму здійснюються з волі народів, людяними, демократичними методами.

В такому то пляні Москва уклала свою стриману реакцію на емансипаційні потягнення компартії в Польщі, коли зорієнтувалася, що вони не переходять тих меж, які Кремль вважає за допустимі. Ця тактика, не зважаючи на незначні втрати, дає Москві сильні аргументи для зміцнення легенди про еволюцію й демократизацію «відсталінізованої» большевицької системи. Навіть ще в розпалі мадярського повстання Кремль намагався втримати цю легенду й підперти її заявою з 30 жовтня про виправлення попередніх помилок у відношенні дот. зв. народніх демократів та про готовість встановляти взаємини з цими країнами на засадах рівності й суверенности.

Коли зараз після цієї заяви Москва відкинула так дбайливо зберігану маску «відсталінізування» і з повною брутальністю перейшла на питоменну* московсько-большевицьку тактику погромів, то це було наслідком продумано розплянованої, незмінної стратегії московського імперіялізму.

Кремлівські диктатори напевно здавали собі справу з того, що таким крутим поворотом самі розбивають легенду про внутрішнє переродження большевизму і значною мірою нівечать вже досягнені, чи і намічені користі з неї. Це виразно свідчить про те, що вони вважали і занеможливе і безвиглядне* дальше застосовування злагідненої тактики супроти Мадярщини. Втримання цієї країни в большевицьких кліщах для Москви важливіше за всі користі і пляни, пов'язувані з курсом «відсталінізування». Правдоподібно, Москва має на увазі не тільки здавлення національно-

визвольної революції в Мадярщині. Таким прикладним погромом визвольної боротьби більшовики хочуть спаралізувати самостійницькі, протикомуністичні рухи і настрої в усіх поневолених країнах.

Як недавнє засуджування сталінських метод і вдавене злагіднення більшовицької системи, так само й останній неприхований поворот до засуджених метод є наслідком і доказом того, що ні одна ні друга тактика не може назавжди закріпити московського панування над волелюбними народами та викоренити їхніх самостійницьких і проти комуністичних прагнень. Більшовики мусять міняти тактику, чи комбінувати одну з другою тому, що при постійному втримуванні однієї системи протибільшовицькі сили пристосовуються до її клімату та виростають до загрозливих для московської імперії розмірів. Але мінливість і комбінування таких не охоронить протинароднього й нелюдського більшовизму від неминучого провалу.

Поворот більшовиків до методів безоглядного терору й погрому в здавлюванні мадярської визвольної революції наглядно показав, що ці методи залишаються незмінною підставою більшовицької тактики, повним і остаточним засобом їх національної політики. Коли тільки виникаєповажна загроза для втримання московського панування надбудь-яким поневоленим народом, тоді Москва найбрутальнішим способом застосовує свої погромницькі методи, вироблені цілим розвитком російського імперіялізму й «удосконалені» його вивершенням – більшовизмом. Це діється в таких випадках завжди, незалежно від зовнішньої ситуації, від інших плянів та заангажувань московської політики. Вирішує тільки оцінка пануючих у Кремлі тиранів, чи вони вважають за потрібне й побажане послужитися цим головним чинником московського імперіялізму. Всі інші засоби й методи мають допоміжне, другорядне значення. Москва може їх кожночасно відсунути, коли хоче оперувати голими пазурями хижака.

Відповідно до цього всі народи, яким доводиться мати справу з москвою зокрема ж ті що змагаються за своє визволення, мусять наставляти свої сили й зусилля, тактику і стратегію своєї боротьби на той підставовий спосіб дії московського імперіялізму, на його безоглядну хижацьку тактику. Кожне базування на сподіванках про інші форми і засоби московського поступування - зрадливе й згубне.²¹

²¹Бандера Степан. Перспективи Української Революції. С. Ленкавський. – К.: Наш формат, 2021. С. 403-406

2.1.1 Москва: третій Рим, чи другий Вавилон

Всім відомо, що Радянський Союз був багатонаціональною державою, так само усім відомо, що багатонаціональним утворенням залишається Російська Федерація. Не є секреті що й Москва, столиця «многонаціональної Родіни», внаслідок імперської державної політики увібрала в себе численних представників поневолених народів з усіма витікаючі звідси наслідками, з усіма політичними, етнокультурними і т.д. проблемами. Як би цього комусь не хотілося колись не кортить нині, навіть за століття жорстокого геноциду} асиміляції, депортацій та російщення, так і не вдалося перській машині у своєму «плавильному казані» витворити «єдиний советський народ» чи «россіян». І не вдасться.

Виглядає не лише цікавим, але й доцільним ознайомитись з результатами досліджень сучасного співвідношення населення «першопрестольної» в етнічному аспекті. Вони спонукають до певних роздумів і висновків.

Нижченаведені дані, які, звичайно, не афішуються, взято з легальних джерел, зокрема результатів перепису та публікацій ЗМІ («АіФ-Москва», «Московская правда», «Ізвесті «Континент» та ін.).

Отже, згідно даних останнього перепису, в Москві проживає 10,5 млн. людей. З них: азербайджанців - 1.500 тис., таї - 900 тис., вірмен - 600 тис., євреїв - 500 тис., циганів - 3 тис., грузинів - 350 тис., молдаван - 300 тис., чеченців - 3 тис., в'єтнамців - 240 тис., таджиків - 200 тис., китайців - 2 тис., узбеків - 150 тис., башкирів - 100 тис., афганців - 1 тис., дагестанців - 100 тис., чувашів - 60 тис., інгушів - тис., африканців - 50 тис., турків, курдів, греків, корейців, і захів, ассірійців - від 20 до 10 тисяч представників кожне народу.²²

²² Віктор Рог. Ієрархія національних пріоритетів. «Шлях Перемоги» №38 (2625) 18 вересня 2004 р. с.4, УВС ім. Ю. Липи – Київ, 2018 – С. 270-274

Загальна кількість українців і білорусів (яких багато хто вважає «русскімі»), а певна частина з них, нажаль, і самі себе такими вважають) складає біля мільйона осіб. Якщо ж врахувати, порівняно з вищенаведеними цифрами невелику, кількість представників інших, насамперед європейських народів та корінних народів РФ (поляків, німців, туркменів, кубинців, сербів, болгар, карелів, комі, адигейців, удмуртів, калмиків, якутів, арабів, балкарців, фінів, чехів та ін.), то можемо сміливо додати ще до 200 тисяч осіб.

Шляхом простих математичних підрахунків можна прийти до результату, що в столиці Російської Федерації переважає неросійська більшість (питання як ця держава «задовольняє» їхні національно-культурні потреби та просто людські права, може стати темою окремого дослідження), а власне росіян проживає в Москві не набагато більше, ніж 3 мільйони, або біля 30% від загальної чисельності населення. Якщо врахувати, що згідно перепису 1989 року цей відсоток майже доходив до позначки 90%, то тенденція прослідковується не на користь прихильників «етнічно чистої Росії». Тому під приводом загрози «нового Косова» та «засилля інородців» активізація і вплив праворадикальних ксенофобських чинників у путінській Росії набуває все більших масштабів, що природно викликає спротив тих, проти кого їхня ненависть спрямована.²³

Московська експансія в Україну сьогодні зумовлена непевним хитким становищем у самій Росії, багатовікова імперська політика «інтернаціоналізму» якої породила безліч внутрішніх проблем, характерних для кожної імперської держави. «Третій Рим» стає новим Вавилоном. Чим все це закінчується - знаємо з історії. Але далеко не всі засвоюють її уроки.

²³ ОУН і УПА в 1943 році: Документи/НАН УКРАЇНИ. Інститут історії України. Київ: Інститут історії України, 2008, С. 347

2.2.2 російський шовінізм

Про російський імпершовінізм, як про явище історичне, традиційно притаманне ментальності і світогляду москвина твердив ще славної пам'яті д-р Дмитро Донцов. Він аргументовано протиставляв цю думку тим, хто намагався нав'язати уявлення, що причиною і втіленням агресивної імпершовіністичної політики Москви є її «правляча верхівка» - царизм чи більшовизм.

І ось, по упадку ССРСР, по встановленню на просторах «необъятной» нової, «демократичної» влади маємо чудову нагоду пересвідчитися в незаперечній правоті тверджень Донцова та його послідовників.

«Демократичний» режим Єльцина послідовно, наполегливо і цілеспрямовано проводить агресивну імперську політику. Опозиція до «демократичного» режиму Єльцина висуває ультрарадикальні шовіністичні гасла, які знаходять неабияку підтримку у москвинів. Мусимо констатувати факт, що в Московщині не було, немає і не передбачається постання якоюсь мірою впливових політичних сил, які би відверто і принципово протистояли імперським ідеям і політиці шовінізму.

Дехто говорить про російський націоналізм... Насправді ж такого явища ніколи не існувало і не існує, як не існувало і не існує російської нації. Натомість є еkleктична суміш ідей, теорій, схем і містифікацій, є традиційний шовіністичний імперіалізм, густо замішаний на «православному» фундаменталізмі та ксенофобії. Недарма навіть аналітично-експертна комісія Євронацу визначила, що в Росії немає такої політичної сили, яка б була націоналістичною в традиційному розумінні поняття.

Російські «патріотичні» (як вони себе називають) рухи, партії, групи і видання мають багато спільних рис, але мають і багато розбіжностей. На деяких з цих моментів варто зупинитися докладніше.

1. Імперіалізм. Більшість російських «патріотів» об'єднує ностальгія за імперією, чи то часів дореволюційних, чи часів ССРСР, чи «імперія майбутня», але момент імперіалізму є притаманний усім цим чинникам і активно експлуатується в політичній та пропагандивній роботі, розробляється в геополітичних доктринах «правих» філософів.

2. Ксенофобія. Від РНС Баркашова, НБПР Лімонова і до КПРФ Зюганова теза боротьби проти «іногородців», (зокрема євреїв, «масонів», чорних, жовтих...) є надзвичайно популярною. В різних аспектах висвітлена і різною мірою наголошена ця тема. Як виглядає, расизм і ксенофобія для росіян є потужним мобілізуючим і інтегруючим чинником.

Цікавим моментом для дослідника є й те, що російському «патріотичному» рухові дивним чином міцно вдається поєднувати відверто фашистські течії і сили з радикальними сталінськими ортодоксами. В одних колонах прапори зі свастикою і стяги з серпом і молотом можна побачити доволі часто. Також цікаво зауважити, що останнім часом все активніше заявляють про себе чинники, котрі декларують повернення до язичницьких, дохристиянських культів та вірувань, хоча взагалі «патріотичний» рух є фундаментально православним і користується значною підтримкою РПЦ. Йому притаманно доволі багато відтінків і форм, але з впевненістю можемо сказати, що власне органічної цілісної світоглядової етнічної концепції він не має, тому і змушений мавпувати, копіювати, підтягувати різноманітні чужі вчення, ідеологічні доктрини, концепції (зокрема фашизм, гітлеризм тощо). Це виразно помітно, коли уважно дослідити «патріотичну» пресу та їх програмові документи.

На що слід звернути особливу увагу:

1. Московські імперрадикали досить потужно представлені у владних структурах різного рівня, отже безпосередньо впливають на державну політику Російської Федерації (а деколи і визначають її). Тенденція

до посилення їх впливу в цьому аспекті неухильно росте.

2. Пропагандивна база є міцною, ґрунтовною, відрізняється масовістю, різноманітністю, оперативністю. Видаються тисячі газет і журналів мільйонними накладами, значна частина яких поширюється і на території України. Широко використовуються електронні засоби масової інформації.

3. Максимум зусиль і енергії спрямовується на опанування військового і молодіжного середовища, як найбільш перспективного. Набувають ваги парамілітарні шовіністичні формування.

4. Ефективно використовується мережа різноманітних «релігійних» та «культурних» і політичних «слов'янських» чи комуністичних російських громад і організацій на теренах СНГ для формування «п'ятої колони» і проведення підривної роботи, зокрема в Україні.

Все це ми повинні враховувати в своїй діяльності, з усього цього ми маємо робити вірні висновки. Мистецтво політики полягає насамперед не в тому, щоб аналізувати стан, а в тому, щоб бачити тенденції і прогнозувати наслідки. І тому, коли сьогодні імперський двоголовий мутант лише виби-вається в пір'я, ми не повинні самозаспокоюватися. Треба бути готовими в черговий раз обскувати його.²⁴

²⁴ Віктор Рог. Ієрархія національних пріоритетів. Шлях Перемоги» №28 (2359) 21 липня 1999 р. с.4 УВС, 2019, С.. 346-350

РОЗДІЛ 3 НАЦІОНАЛІСТИЧНА ІДЕЯ І РУХ: ВИКЛИКИ ФОРМУВАННЯ, ШЛЯХИ ПОСИЛЕННЯ ВПЛИВУ, ІЄРАРХІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРІОРИТЕТІВ

3.1 Сучасна українська ідентичність в умовах російської агресії

Ідея Української ідентичності – має плинну складову, яка і спонукає її до невинного поступу. Звісно і віра, і культура, і мова, і держава, залишаються засадничими елементами української ідентичності.

Наша дійсність за останній час починає визначатися розвитком і кристалізацією молодих національних одиниць та груп, які поступово оформлюються в організації з новим національно-політичним змістом, з новими рисами та методами. Явище об'єктивно зрозуміле й відрядне, наколи проаналізувати ті причини, що його викликали.

Наступ на діючу людину в русі з боку ворогів і противників ведеться теж різними способами. Не завжди він зосереджується на намаганні знищити, чи спаралізувати дію активних учасників руху. Часто метою ворожого діяння є - різними засобами ідейно-політично заламати активних учасників руху. Слідом за цим ідуть старання, щоб таких ідейно чи політичне заламаних людей приєднати на свій бік і зробити з них інструмент внутрішнього розкладу в русі, або бодай залучити їх до будь-якого іншого напрямку, який перенесений в середину руху, і створював би розстроюючі ферменти. З цього боку визвольному рухові грозять найбільші небезпеки.²⁵

Коли зважити різноманітні засоби, якими послуговується ворог та неприязні сили в атакуванні людської одиниці, звичайно серед вкрай несприятливих умов для життя і дії активних учасників визвольної боротьби то

²⁵ Стецько Ярослав. Київ проти москви/упоряд. Г.Рій, В. Рог. – К.: УВС 2021. – С. 601-607

завжди треба рахуватися з заламаннями не тільки окремих одиниць але й цілих гуртів. Створення в середині руху ідейного й політичного відпруження, постання внутрішньої ідеологічної й політичної диверсії - завдає найбільші шкоди. Якщо таке внутрішнє розсаджування ведеться у формі намагань переставити рух не на цілком протилежні, ворожі позиції тільки на кореговані, дещо зближені до них — то це не зменшує його шкідливості, навпаки, це обраховано на зменшення здорової реакції кадрів руху та на збільшення засягу* розкладової акції.

Питання посилення націоналістичного впливу і націоналістичної ідеології є сьогодні гостро актуальним. Причому як на сході, так і на заході України.

В суспільній свідомості на сьогодні існує кілька усталених штампів стосовно націоналістичної ідеології і націоналістичного руху, котрі необхідно наполегливо розвінчувати. Зокрема:

1. націоналізм - це ксенофобія, екстремізм і сепаратизм;
2. український націоналістичний рух обмежений у просторі (Західна Україна) і в часі (20-40-ві роки минулого століття);
3. сучасний націоналістичний рух в Україні є маргінальним і безуспішним.

Отже перед нами стоїть надскладна задача зміни переконань, стереотипів і установок значної частини суспільства.

Найоптимальніше розвінчувати вищеперераховані міфи звичайно після опанування влади, але усвідомлюємо, що без цього розвінчання саме опанування влади виглядає досить проблематичним.

В основі націоналістичного світогляду лежить кілька засадничих цінностей, зокрема - нація, як найвищий тип органічної людської спільноти, власна національна соборна держава, як найоптимальніший механізм захисту інтересів нації та засіб для реалізації її місії, принцип національного державного суверенітету і свободи людини як основа майбутнього

(організований націоналістичний рух). Все залежить від того, чи зможемо ми запропонувати суспільству шлях суспільного поступу і переконати народ у його єдиноправильності і реальності осягнення. Чи зможемо ми сконструювати і задіяти механізм втілення нашої ідеї? Сьогодні ситуація така, що люди не вірять лише програмам, заявам і гаслам, якими б гарними і привабливими вони не були. Головне завдання полягає у здатності сучасних носіїв ідеї їх втілити в дійсність. Слова мають підкріплюватись діями і конкретними результатами цих дій..

Навіть найменша конкретна перемога, реальний здобуток, вплив, мають далеко більше значення, ніж сотні красивих слів, гучних заяв чи патетичних гасел.

Згадаймо слова Юрія Липи: «Трудно тепер заімпонувати цим масам сентиментальністю висловів чи жестів - доцільність дії, зручність в осягненні перемоги, - це імпонує масам... Не спонтанні безконечні жертви, лишень доцільна організація держави, багатство і розвій її експансії робить враження і психіку теперішніх мас».

Для того, щоб здобути наше історичне майбутнє, маємо відвоювати наше історичне минуле, століттями обстрікуване, замовчуване, тавроване і паплюжене. Напевно ще ні для одного народу не була так актуальною роль істориків: дослідників, пропагандистів і адвокатів своєї нації та її боротьби за волю.

Безумовно, важливе значення має вивчення і популяризація ідеологічно-теоретичної спадщини минулого (Міхновський, Донцов, Стецько, Бандера, Орлик, Ленкавський, Липа, Полтава, Ольжич, Маланюк...), але новий час кидає нові виклики, які потребують нових відповідей, а отже насамперед методична робота націоналізму має полягати в «соборному поєднанні активних чинників і мас сучасного» (М. Сціборський). Тут і зараз.

Націоналістичний рух завжди приділяв належну увагу таким вагомим

чинникам формування суспільної думки і суспільного чину як культура, мистецтво, освіта. І сьогодні ми не повинні недооцінювати ці галузі. Слід зазначити, що в Росії засоби масової інформації, а також література, кіно, школа активно формують в сучасного покоління росіян не лише почуття етнічної вишесті і виключності, але й чітко вказують на образ ворога.

Націоналісти мають пропонувати свої відповіді на гостроактуальні проблеми, пропонувати свій шлях виходу з кризи, не залишати без належної відповіді жодного закиду в свій бік. «Щоб мати авторитет - треба мати силу» (Ю. Липа).²⁷

Що дала нам Визвольна Боротьба, які світлі образи й постаті, перед якими мусив би тремтіти наш національний дух? Залишила вона нам яку науку, яку традицію, яку керуючу зорю? «Вчених професорів і розумових аргументаторів», які трактували «неуцтвом» національний гін і державницький ідеал та не могли до останнього моменту зрозуміти необхідності самостійної відрубності Нації?!

Життя наказує оновити психіку, дух, методи, проаналізувати помилки й тоді лише на досвіді минулого ставати до нової роботи, підготовкою до якої має бути виплекання й стабілізація в нас самодовліючого, владно-потужного, безкомпромісово залізного, вольового, шляхетного Національного Ідеалу й Духа. Духа - альфою й омегою якого має бути: Нація, Нація й ще раз Нація! Нація замість інтернаціонально-космополітичного маячіння. Нація замість «вічних загальнолюдських правд і братерств» та вульгарно тлумаченого добробуту одиниці, Нація з волею до влади і панування, замість істеричного «гуманного плазунства й духовного лакейства». Тепер, після трагедії минулого, кожний здоровий розум і дух, не затруений мікробами напівістеричного, напівавантюристичного

²⁷ Ідея і чин України/ Дмитро Мирон – УВС ім. Ю. Липи – Київ, 2017. – С. 50-60

доктринерства, відчують, що єдиний наш порятунок у великому, всеобіймаючому абсолюті - Українському Націоналізмові.²⁸

Що ж відчують і що творять «провідники» нашої сучасності? Вислід останньої боротьби довів скрайню імперіалістичність, заборчість і безкомпромісовість наших ворогів... Незалежно від того, чи маємо справу з московськими монархістами, демократами, соціалістами, комуністами, польськими вшехполяками, пепесінцями і т.д.

Аргументом перших було й залишилось: «не було, нет і не будет», других, «od morza do morza». Є яким, що теперусякі розмови про автономність, федерації, спільні інтереси Сходу, орієнтаційні «фільства» є самокастрація, якої треба рішучо відпекатись. Вирішальним чинником для нас має бути надалі боротьба, палаюча й творча ненависть до ворогів, безкомпромісове стремління перемогти їх, відкидати всяку думку про зближення з ними. Так думає й відчуває «примітивна маса». «Провідники» інакше... Соціалісти на практиці переводять «солідарність і мир» з ворогом, бо після них те, «що на Сході Європи мусить витворитися якась наддержавна Унія чи Союз це є річ певна(!)»*. Цей Союз чи Лігу Сходу Європи вони тепер реалізують з московськими есерами, для якої думаєте мети?

Такий зміст нашої духовної психологічної ідейно-національної й політичної сучасності. Як реакція цьому змісту повстає Український Націоналізм. Істотою його Єдина Всеобіймаюча Національна Ідея... Ідеал своєї Нації - замість інтернаціоналізму, космополітизму й розтліваючих Національний Дух доктрин «міжнародніх вселюдських правд»... «правд, вищих над всіма націоналізмами». Змістом цієї Ідеї має бути воля й національний інстинкт, фанатизм у національній вірі, жертвенність сучасними благами одиниці, класів, покоління в ім'я Нації й майбутнього, агресивне

²⁸ Денис Квітковський. Боротьба за українську ідею. (текст) – Київ: Центр учбової літератури, 2021. – С. 58-70

стремління до панування, нетерпима ненависть до ворожого й творча безкрайня любов до свого, консерватизм в традиції.

Засадою політики націоналізму має бути повний і всебічний добробут та розвій всіх верств народу, без надання переваги окремим класам та верствам його у зреалізованій й закінченій організаційній формі Нації –

Самостійній Суверенній Соборній Державі - замість примату інтересів окремих класів, замість федерацій соціалістичних Ліг Сходу, монархічного Союзу Трьох Русей; віра в потужність та самостійну революційно-будуючу державну творчість нашої Національної Ідеї, з впливаючим з цього засадничим відкиненням усяких угодовських «орієнтацій» на зовнішні, а тим більше ворожі, сили.

Цю тактику й політику примітивного рабського духу, здібного лише пристосовуватися до сильнішого і симбіювати з ним, націоналізм рішуче відкидає, як отруюючу вільний, володарний, незалежний, самостійний дух нашої Нації. Методами цієї політики має бути закуте в диктаторськи-тимчасову систему провідництво ініціативної творчої меншості, вірної Національній Ідеї й правдиво розуміючої їх завдання й зміст, яке б довело до стабілізації та унормування державних, політичних, соціальних і економічних відносин та правдивого народоправного устрою, замість спекуляцій «демократизацією» влади й «волі народу». Життя доводить, що поступовим, творчим, будуючим фактором є й завжди були лише сильні індивідууми або їх конгломерат, незалежно де проявлявся їх чин: в політиці, техніці, стратегії, але ніколи не аморфний «нарід» в його вульгарно-демократичному розумінні.

Націоналізм же опирається на об'єктивні міркування національної доцільності й користі. Не встановлюємо одразу форми державного ладу не тому, що класово чи партійно несвідомі, а тому, що приймемо й оборонятимемо ту форму, яка в даних умовах і часі найбільш забезпечить вільний розвиток, суверенітет і добробут Нації.

Перед націоналістами стоять великі завдання, перше з яких це консолідація, об'єднання всіх націоналістичних груп і сил в єдину політичну формацію, з єдиною ідеологією, методами й провідом, як протиставлення анархії ідей і політики сучасного. Виходячи з негоції попереднього, націоналізм стоїть перед проблемою збудування своєї стрункої, творчої системи удосконалених ідей, почувань, понять і методів. Труднощі цієї роботи збільшуються тим, що кожний світогляд, кожна ідея об'єктивно мусить спочивати на змісті й традиції попереднього, органічно, корінними, вrostати в ґрунт попередніх духовних і матеріальних здобутків, які уявляють собою багатство Нації Ми ж занадто бідні на це багатство... Отже мусимо на руїнах минулого будувати нове, оригінальне, живе й сильне, угноюючи цей новий ґрунт титанічними зусиллями фанатичної відданості Нації, любові до Нації, й віри в Націю. Шлях тяжкий, кривавий! Багато впаде на ньому, багато не дійде... але шлях наш... Прислухайтесь уважно - як наростає й міцнішає нова Віра. День прийде, світанок буде, свіжий, новий і ясний, замість сутінок розхлябані, викривлені, покалічені, анемічної сучасності.²⁹ (ДОДАТОК Б)

Думаючи передусім не про «владу», лише про «благоустройство», українська ідея не могла бути ні яскравою, ні різко, «со всей енергією» протиставляти себе іншій, і внаслідок цього «неизбежно» деморалізувалася.

Was ihr den Geist der Zeiten heisst, das im Grund der Herrn eigner Geist — це правило второпали інші, сильні народи, які з себе творили дух часу. Наш провід волів до нього пристосуватися, а не надати матерії власну форму...

З цим має раз і на завжди порвати нове українство. Бо всі ці ідейки (слов'янофільство, Схід Європи, соціалізм), мусять безплідними померти, як усе половинчате, що стає на дорозі цілому. Українство мусить усвідомити

²⁹ Микола Сціборський. Шлях націоналізму. – упоряд. В. Муравський, В. Рог – К.: УВС 2022. – С. 35-47. *Державна нація: неперіодичний збірник (Прага). 1927. Ч. 2. листопад. С. 6-13.*

собі, що його ідея, якщо хоче перемогти, має бути яскравою, тобто виключати будь-яку іншу, базуватися не на частковому, а повному запереченні чужої. А для цього ця ідея має бути всеобіймаючою. А це означає, що вона повинна перейнятися поняттям політичної влади, над людьми і територією, а по-друге — надихнути собою таку суспільну форму господарювання, яка б дозволила їй підняти благоустрій країни під своєю хоругвою, потроїти видатність моральних і фізичних сил країни порівняно з її теперішнім станом.

Досі наша ідея журилася всім іншим та тільки не цим. їй було байдуже «як там впорядкується вище державне начальство»; чи будемо мати власні «двір, армію, в язниці та жандармів». їй не потрібні були ці «шумні» та «далекі» програми «непевної вартості». Йшлося лише про «забезпечення культурного та суспільного самоозначення», про «волю особи»; радилося не «рватися заложити свою державу», але прагнути до «волі краюї, громадської», бо самостійність віджила свій вік. Метою було лише соціальне визволення і щастя селянської «мирної країни», не задираючись з ніким, соціалістичне або хліборобське «благоден- ствіє». Хто його дасть — все одно, «європейський Схід», взагалі «вітер зі Сходу», якась наднаціональна організація. Отже, збереження трохи реформованого чужодержавного ладу всередині і назовні. А все це — і провінційність, і інтернаціоналізм — було зреченням найважливішої функції організованої нації — створення влади, передача її чужій ідеї та державі. Це було не повне, але лише часткове заперечення чужої ідеї; капітуляція перед нею, що обмежувала всеобіймаючість національного ідеалу.

Як примус у чуттєвій стороні свого ідеалу, так відкидало українство в своїй змістовій частині момент влади, властивий усім творчим ідеям. Воно часом бунтувало проти чужого категоричного імперативу, але лише в ім'я його обмеження, не протиставляючи йому свого безоглядного наказу. Ми не

воювали за те, щоб на місце фальшивої ієрархії поставити справжню; не за те, щоб, як протестантство, встановити нові права й обов'язки. Лютерові належать слова: «Що є війна, якщо не покарання безправства та зла? Навіщо воюють, якщо не зате, щоб мати мир і послух»? А ось що каже більшовик: «На черзі дня — ряд грандіозних вибухів, аби потім скувати землю в один залізобетон»...

«Скувати», «змусити до послуху» сили оточення, принести ідею свого, нового порядку, — ось перше завдання всеобіймаючої ідеї. І якраз тих функцій зрікалося українство, поступаючись ними іншим, — у ставленні до зовнішнього світу й до світу власного оточення. Чуттєву сторону українського ідеалу позначали в нас словом «ніжність», яке виключало насильство та задерикуватість. Та «ніжність», яка була примітивним щаблем об'єктивації волі, мала свій відповідник в інтелектуальній, змістовій стороні українства, який полягав у зреченні найвищої функції нації, функції влади.

Щоб говорити з Карлайлем, провансальський націоналізм звертав увагу на «неістотне» національного ідеалу. належав; не лише в їхніх власних думках, але частково і в думках закордону та навіть самої Росії, яка ще за Карамзіна вважала Польщею все, що за Дніпром. Українська маса працювала до 1917—1921 рр. так само, як перед і після цього, але Україну як реальність визнав світ лише в ці роки, тобто тоді, коли український селянин, покинувши свої ідеали мирної селянської країни, взявся за політичну й економічну організацію краю, і за меч, коли його еліта, хоч незугарно, хоч тимчасово, намагалася засвоїти собі цілі й ознаки кожної національної еліти.

Без всеобіймаючої ідеї ніколи українство не вийде зі стану провінції. Без революційної ідеології соціалізму сам рух за підвищення заробітної платні був би мертвою ідеєю. Боротьба за соціальні та політичні здобутки Французької революції не дала б жодних наслідків без давньоримської республіканської містики, якою було оточено рух 1789 року.

Всі зусилля англійських колоніальних отаманів-купців не призвели б до нічого, якщо б не велика ідея, що надихала їх, ідея обраного народу, що має панувати над світом. Без тієї ідеї не могла б постати і габсбурзька імперія. «Імперіалізм доби Вільгельма II був засуджений на невдачу, бо зовнішнє виявлення могутності є ніщо, якщо бракує волі володіти світом» Тією відсутністю «керуючої», владної ідеї пояснює Барес якраз невдачу буланжизму, «безплідність чудових національних конвульсій».

У своїй зовнішній політиці керувалися ми не думкою щось опанувати, а задовольнити лише соціальні, примітивні потреби якогось класу; як соціалісти та провансальці зі своєю думкою про «соціальне визволення», про «мову» і «рясу», не журячись, «як там впорядкується вище державне начальство» (федерація). В таких випадках призводило переважно лише до «безплідних конвульсій», жакерій, але не до свідомих політичних рухів.

Якщо Україна хоче вийти зі стану провінції, мусить створити в собі, крім волі до влади, ту велику всеобіймаючу ідею, ідею панування духовного, економічного та політичного.³⁰

³⁰ Український націоналізм. Основи ідеології/Редактор-упорядник Олег Однороженко. – Київ: Видавництво Марка Мельника, 2023. – С. 28-40.

3.2 Маса і провід

Маса й провід! Навколо цих понять крутиться вся проблематика нашого життя. Ця проблема сушила голови Шевченку і Кулішу. Вона ж поділила тепер громадянство на різні табори. Кардинальне питання нашого життя двадцять років тому: ще важливіше тепер, ще грізніше — завтра.³¹

Від того, як це питання буде вирішене, залежить наше усе. Куліш бачив у нашій масі, в козацтві, лише «завзяття дике безхатнього птаства», «руйнівний дух» «хижого бурлацтва», з якого нічого путнього не могло вийти. Наслідники Куліша, сучасні монархісти, тієї ж думки. Для них наш визвольний рух був тільки «рев і доколінний шлик», демагогія та брехня, злоба і зажерливість, ненависть розбурханої голоти, сила не творча, а лише руйнівна. Для демократій у наших невдачах, крім клепаних «обставин», знову ж таки були винні маси, не достатньо свідомі, щоб дисципліновано йти за своїм прекрасним проводом.

Чи справді так було? Чи з двох чинників будь-якого руху _ проводу та маси — справді маса, а не провід спричиняє невдачу руху?

Треба тут довести, що надавати першорядну вагу масі в суспільному житті - нісенітниця. Хочу показати по-перше, що так званий руйнівний дух маси має своє визначне місце в історії майже всіх народів; по-друге, що якщо не створив той руїнний дух у нас нічого, відповідає за це не маса, а лише хтось інший. Той, кого звать проводом нації, її «елітою».

Вже Куліш, основоположник нашого «антигадацтва», не був такий упевнений у своїй теорії. Вже у нього можна знайти думки, що хоч наш народ «тільки й думає про руйнування, пишається ним, співає про нього в поетичних піснях своїх, але в його варязькій, необачній задиркуватості...

³¹ Посівнич М. Форми та методи агітаційно-пропагандистської діяльності ОУН у 1929-1939 рр.// Український визвольний рух. – 36.9. – Львів, 2007. – С. 61-78

все ж живе ідея створення чогось нового», живе «гарячий темперамент древних русичів» — будівничих нашої держави.

А в тім! Нехай і так, нехай було в нашій історії забагато ненависті, забагато гайдамаччини, а тому нібито й забагато руїни. Та чому ж деінде не довела до руїни та «гайдамаччина»? Та ж «завзяття дике» не лише над Дніпром бенкетувало. Чи «отаманія» не бушувала ще нещодавно, наприклад, в Ірландії? Але там із неї вийшло щось зовсім інше. А чим, як не збіговиськом жебраків були фландрські гези, які ішли проти Філіпа Іспанського? А вояки Кромвелля? Гадаєте, це не були бандити? Найзвичайнісінькі! Бо навіть найкращий свій полк (Гемпдена) називав Кромвель «бандою паливодів і конюхів». А все одно, ті паливоди і горлорізи збудували підмурівок Великої Британії.

Отже, саме в собі «завзяття хижого бурлацтва» не веде ще народ на шлях руїни. У будь-якому випадку не завжди. Не завжди воно робить із народу голоту. Мусить бути для цього якась інша причина...

«Націю, казав Наполеон, творить народна маса. Коли голота бере гору (над пануючим класом), тоді вона змінює ім'я і називається вже народом. Коли її перемагають, тоді вітають кількох бідолах, а решту називають «розбійниками» і «бунтівниками». Такий вже є світ: голота, розбійники, бунтарі, або герої — відповідно до наслідків боротьби»... Ось проста та геніальна формула, з якої виходить, що не тому якийсь рух перемагають, бо був він руйнівний, а лише тому називають його таким, бо його перемагають. А якщо так, якщо не «руїнний дух» стихії спричиняє катастрофу руху, то де ж її причини? За яких обставин «руїнний дух» перемагає, а за яких ні? Коли він стає творчим і будівничим, а коли залишається руйнівним? Іншими словами: коли голота залишається голотою, а коли стає нацією? Так (читаємо в Шевченка) супротивники козаччини звали її бандою «розбійників, ворів», як тепер УПА називають «бандитами»,

«погромщиками».³²

Відповідь (скоріше натяк на неї) маємо в того ж самого автора «Історії возсоединенія Руси». Вже для нього причиною і нашої історичної руїни було наше «невміння згуртувати навколо однієї справи дикі елементи суспільства з елементами культурними», наше «невміння правити розбишацьким елементом». Все, що чинив цей «розбишацький елемент» — війни, боротьба за Чорне море, було «класично сміливе, одчайдушне і поетичне, але безнаслідне». Бо козаки-нетяги «не розуміли свого діла», не видали з себе когось, хто б вищою ідеєю надихнув їхнє героїчне шамотання. Ось чому навіть Хмельницький залишився в пам'яті деяких нащадків, як його назвав Кромвель, *terror nobili tatis et persecutor judaeorum*, як козацький ватажок, а не як засновник нової держави, яким він по суті був. І то тому, що наступники його не виявили того «уміння правити розбишацьким елементом», яке виявили Богдан і Кромвель. Про це «уміння» і йдеться якраз. Є воно суттєвою функцією проводу.

Ось тут і зустрічаємося віч-на-віч із проблемою маси та проводу.

Мабуть, не помилимося коли скажемо, що «еліти» народу в справжньому значенні цього слова, після занепаду козацької Гетьманщини наприкінці XVIII століття, ми не створили. Верства, яка пізніше, деінде створила з себе цю «еліту» (інтелігенція), у нас була й досі є занадто квола, особливо якістю, щоб прикласти до неї в усьому його значенні ім'я «еліти» народу. А якраз вона, та еліта, є двигуном, який задає рух машині! Якраз вона дає мету та енергію розгону масі. Вона є силою, що пов'язує розпорошену юрбу в дисципліновані кадри натхненною одною ідеєю армії, робить із голоти націю. І коли ми звернемося до провідників, або до провідних груп інших народів, то побачимо, що всі вони поєднали в собі три

³² Піскун В. Політичний вибір української еміграції (20 – ті роки XX ст.) -Київ, Нью-Йорк: МП Леся, 2006, С. 670-672

ознаки: перше — вони самі були насичені тією самою електричною енергією, що й маси; друге — свою амбіцію вбачали не в тому, щоб за масою шкандибати, а лише щоб її вести, щоб вирішувати часом навіть проти волі пасивного загалу: третє — незрозумілі прагнення юрби одягали вони в яскраву формулу, освічували її підсвідомі бажання сліпучим блиском своєї ідеї, позитивним баченням нового ладу, баченням «дійсності, що настає», що приходить на заміну існуючій.³³

Ось син революції Наполеон та її захисник, який стримав навалу на Францію армій монархічного Інтернаціоналу, а потім розгромив їх; який вигнав із Тю'ільрі Людозіка XVIII. Його сила була в переконанні маси, що він був її справжнім провідником, виразником її ідеалів навіть тоді, коли десяткував свій народ рекрутаціями. Коронований папою, він був дитиною революції. Коли на острові Свято. Єлени його спитали, який день у своєму житті вважає він найщасливішим, він відповів: «Той, коли його, 27-літнього переможця, вітав італійський народ криком «Еввіва іль лібераторе!» Його яскравою ідеєю, яку приніс народові, була успадкована після революції ідея визволення Франції з пут феодалізму — в праві, й політиці, в соціальному устрої; ідея, яка мусила його залізти в 20-літню війну з усією феодальною Європою. Ось чому досі існує у Франції культ Наполеона.

Чи був він гвалтівником? Був, але в його насильстві був глибший зміст. Таким вийшов він з-під пера Я. Махара(переклад О. Луцького): коли оргійреволюцій було вже забагато всім, то:

* Всевидючість, що кермує строго Порядком споконстоліття непорушний, Моргнула грізно оком.

І фельдшер низький зі сталевим зором, В три роги шапку на античний череп І дужі руки з-заду заложивши, Прийшов до мас недужих,

³³ Щур Ю. Нарис історії ОУН на Східноукраїнських землях. – Запоріжжя, 2006. С. 67

Встромив відважно зимногострий ніж свій До жил, що аж пашили від горянки, — І кров зіпсута бухнула фонтаном...

А грубий фельдшер помирих французів з Богом, І з пеклом, і з небом, зі всіми святими, і людність Покірно шию вгнула...

— у той споконвічний порядок життя.

Не є вадюю провідника те, що часом мусить він пустити кров гнилу (цю операцію пропонував, наприклад, і Шевченко), і таких фельдшерів знає історія більше. Лише, що робили вони своє діло не для самого мистецтва, без плану та мети (тоді це був би бунт голоти), а лише, щоб привернути, нехай у нових формах, «порядок споконвічний», що базується на авторитеті; щоб змусити розбурхану стихію «покірно шию вгнути» в ярмо вічних законів організованої спільноти. Бо хто бореться проти примусових норм, що порядкують громадою, програє боротьбу, якщо на місце збурених не ставить нових, але примусових норм. Вміти повести маси проти одних і підпорядкувати іншим нормам — ось у чому полягає ознака провідника: того, хто вміє командувати.

Наполеон не цурався маси, але мав одну лише пристрасть — вести її. В становищі, де треба було просити, або переконувати, був він безпорадний. Жадоба панування, оперта на моральній відвазі, на чаруючій силі характеру, була його пасія. В ній містився ніби фокус владної енергії, ніби хвилі непохитної волі променіли від нього, заливали інших й уявляли. Пересвідчення в спасенності його місії, моральна сила давали йому змогу зачаровувати інших, командувати ними, а їх змушувало коритися йому без слів.

Його душа не втрачала свого магнетизму навіть у занепаді. «Коли «Беллерофон» із полоненим імператором кинув якір у Плімуті, навколо — на набережній, на кораблях і човнах тиснулися тисячі народу, які з 1820-х років

вчилися ненавидіти цю «потвору». Але ось імператор входить на поклад і стається надзвичайне. На всіх човнах, на набережній, тисячі голів відразу оголюються. В усьому порту, де лиш сягав зір Наполеона, жодного капелюха, лише непокриті голови. Це сила дресирувальника, який із ціпком у руці змушує дику бестію стрибати через обруч.

Уміти йти самому проти всіх, проти існуючої дійсності в ім'я тієї, що настає, віра в своє посланництво ось приклад провідника.³⁴ (ДОДАТОК В)

Бачимо цю рису і в антиподі Леніна — Муссоліні. Ще 1916 року, як невідомий капрал, писав він із окопів: «Той стан духу, який окреслюємо терміном «мораль» — є основний коефіцієнт перемоги. Той виграє, хто хоче виграти. Той виграє, хто має більші запаси вольової внутрішньої енергії». Не тільки Муссоліні дотримувався такої думки, що національну єдність Італії можна врятувати тільки знищивши соціальний радикалізм. Але ніхто, крім нього, не був готовий вдатися до рішучих заходів. Він єдиний відважився на марш на Рим, він єдиний насмілювався атакувати пораненого комуністичного бика, хоч і перебував із своїми прихильниками в меншості, хоч і плив проти течії.

Змалку допомагав диктатор батькові-ковалеві згинати на ковадлі розпечене залізо. «Тепер, — казав він в одній промові, — важче маю завдання, згинати людські душі, опановувати мозок і серце нації».

Коли починав, фашистів було тоді кілька запальних (ардіті), а 1919 року число фашистів у всій Італії не досягало 10 000. Але десять тисяч «були готові, коли йшлося про рідний край і про фашизм, не тільки віддати свою виборчу картку, але й завдати смерть і самим її понести». В закон числа, у всемудрість маси не вірив Муссоліні. На його думку, великі історичні рухи були епілогом волі одиниць, не компромісу. Треба бути або за, або проти.

³⁴Коновалець Є. Невідомі документи ОУН. Рік 1930: Документальне наукове видання. – Київ: Темпора, 2003. С. 85

Хто не з нами, той проти нас.

Тією самою таємничою силою опанував французьку націю й Клемансо, справжній диктатор Франції 1918 року. «Він гадав, що тріумфував лише тому, що на службі його ідей стояла його сила примусу, його запал, його відвага, його переконаність... Він здобув собі демократію своєю сміливістю й відвагою. Він довший час залишав ся на її чолі, бо вона відчувала в ньому людину командування».

Це здобувачі, які вміли командувати. Але ці здобувачі, знову ж таки, мали пробиватися крізь загальну байдужість, щойно здобувати собі симпатії народу, задля якого боролися.

Скажуть: добрий вибрали приклад! Нам, «демократичній нації», говорити про релігію насильства?! Але завжди так є й бувало в історії.³⁵

Хто не мав у собі інстинкту володаря, не мав й інстинкту Прометея. Хто не вмів командувати, не вмів і визволятися з-під чужої команди. Хто скидав ідолів, мусив уміти інших спонукати поклонятися новим. Немає сенсу розбивати скрижалі, коли не хочете поставити на їхнє місце нові... Читаємо у Маковея: «Спартанець, який б'є й катує гелота, збуджує несмак. Але той самий спартанець, який жартуючи старанно зачісує чуприну в день, який — він добре знає — буде його останнім днем, в ущелині Гермопільській, на нього не можемо дивитися без подиву. Бо саме тому, що спартанця навчили шанувати в собі члена пануючої нації і дивитися згори на кожного, хто не був спартанцем, як на менше варту по-роду, саме тому, що не мав він співчуття до рабів, що плазували перед ним, саме тому ніколи, ні при крайній потребі навіть у голову спартанця не приходила думка, що він може схилитися перед чужим паном, або впасти перед ворогом на коліна».

Вочевидь, не кожна аристократія, що панує над іншими верствами, пройнята тим гордим духом. Не можна цим сказати, чи стверджувати, що

³⁵ Муравський В. Український визвольний рух. – Зб.6. – Львів, Мс, 2006. – С. 5 - 29

кожна вільна нація мусить мати своїх гелотів, або що гноблення інших є легітимізацією на прийняття в сім'ю незалежних народів. Можна лише підкреслити, що непокірний дух, який каже сильним народам завойовувати нездатних до власного життя гелотів, — це той самий, що не дозволяє їм переносити чужої опіки над собою... Народ, або його провідна верства, які не вміють гнути своїй воліворожі, чи байдужі до себе сили, ніколи не виплекають в собі волелюбного духу, не здолають змагатися з чужою тиранією.

Почуття своєї вищості, віра в свою місію, дає кожній правлячій верстві незвичайну силу. Все добре в ній - звичка командувати, бравада, зневага до небезпеки - впливає з простої лінії, з тієї впевненості у собі, з відчуття своєї вищості і права вести інших. Це почуття спільне для тих, хто тепер підкорюють гелотів, і тих гелотів, які прагнуть завтра стати народом. В цьому відчутті вищості аристократія черпає обов'язок бути гідною високої ЦНИ, якою себе оцінює. «Аристократія, казав Перфе, сильна лише тоді, коли впадає в гріх гордості».

Кожна еліта, яка хоче здобути масу, конкурує зазвичай із іншою, яка вже цю масу здобула, або лише хоче здобути, отже, яка стосовно до першої є силою опірною, яку треба зламати. Так було, наприклад, у нас під час протистояння з денікінцями, чи з більшовиками. Крім цього, має така еліта ворохобний елемент у своїй же ж землі, що не приймає цієї еліти, ні її ідеї, ось як, наприклад, жидівська, чи москвофільська меншість в Україні. Тому еліта, яка бореться за загальне визнання у своєму середовищі, повинна мати волю та відвагу зламати опір тих ворохобних елементів, як зламав опір парламентаріїв Кромвель, як зламали апатію власного суспільства польські легіонери, опір демократичних лібералів Муссоліні.

Символічною постаттю у цьому стосунку є Володимир Винниченко: коли він був поміркованим соціалістом, погоджувався з Керенським, а коли

став комуністом — погоджувався з російськими багнетами. Завжди погоджувався, завжди схиляючись перед новою силою. Бо, як сам писав у своєму «Відродженні Нації», «ніколи не припускав, що нам силою доведеться здобувати свої права».

Не обурювалися, отже, ті люди проводу, коли не вдавалася їхня справа. Не нарікали на «розбишацьку стихію», а лише на хвилях розбурханої стихії злітали угору, пороли її тіло човном, били його веслами. Не проклинали ошалілий вітер, лише робили так, аби гнав їх до далекого берега, а не на підводні скелі, ось як робили ті провідники. Всі вони були великими ворохобниками і великими тиранами, під кроком яких стогнала земля, руйнівниками і творцями. Бо не маса винна, коли борсається і нічого з того не виходить. Нема чого у тому винуватити вітер, що перекинув човен, якщо хтось не вмів натягнути вітрила; бо не винні хвилі, що залили нас, якщо хтось не знає, як веслувати; бо вершник винен сам, якщо кінь скинув його з хребта, винен провід, якщо не вмів «правити розбишацьким елементом», якщо не вмів скувати його «залізною силою доктрини».³⁶

А тим часом? А тим часом і тепер ще нічим іншим не займається наша еліта, як лише безплідним наріканням на невдячність маси, замість пригадати власні гріхи. «Немає нічого легшого, як скинути батьків, скаржаться наддніпрянські монархісти, батьки скрізь і завжди по своїй старості од синів слабші»... Вважають монархісти масу за дич, за хама, але не словом гострим його картають, лише моляться «за брата нашого, за рідного, за Хама, щоб Бог великий, милосердний освітив його милістю своєю, щоб послав йому в серце покору і любов» — до своєї здитинілої аристократії...

Чи це мова провідників народу? Клемансо, коли був «батьком» народу, був утричі за «дітей» старший, але його слухали. Отже, тут старий вік ні до чого, якщо суть не в фізичній, а в духовній старості? Читаючи ту

³⁶ Пагіря О. Роман Шухевич у Карпатській Україні (1938-1939 рр.). Визвольний шлях, 2007, Кн. 4, С. 78-82

літанію, чи можемо собі уявити, щоб таким тоном промовляв Хмельницький, або Бонапарт? Хмельницький голови булавою трощив киринникам, а ті, хто зараз із Богдана патрона свого роблять, благають непослушних «дітей» не залишати їх у біді... Чи можна серйозно ставитися до претензій, аби хтось визнав їх елітою нації?

Не іншої психології дотримуються й речники демократичної групи наддніпрянської еміграції. На їхню думку, «в перші місяці революції (в Росії) обставини, настрої і рівень свідомості мас не дозволяли ще просто й ясно заговорити про свою державність», хоч «інтелігенція українська твердо і непохитно стояла на ґрунті української державності»... Це називається писати історію! Та ж головною ознакою провідника є жага відповідальності! Не скидає він її ні на кого. Наша еліта скидає ту відповідальність один раз на обставини, інший раз на Богу духа винну масу. Одні винуватять її за те, що була занадто революційною, інші — що недостатньо революційна, обоє — що не слухала їх. Чи до такої самооборони принизиться правдива еліта? Та ж власне тодішня інтелігенція не визнавала ідеї власної державності.

Ще менше мав наш демократичний провід із другої ознаки еліти — ідеї. Але як могла викристалізуватися в нашої еліти яскрава доктрина в тій атмосфері пасивної адорації маси, з якої випливала любов до всього невиразного, безформного, безнапрямого? Чи могли мати притягаючу силу ідеї автономії, соціалізації, федерації, «свобідної України в свободній Росії», або УРСР в СРСР, ідеї братерства з народом троцьких, бражньових й інших, не ідеї, а ідейки, в які наша еліта хотіла одягати підземну чуттєву енергію мас? Чи могли вони стати кристалізаційною точкою тих сил? Коли чужому праву не протиставлялося права свого, ні чужій ідеї власної, а лише маленьку поправку, а все ширше було стрибком у невідоме, може, в провалля, хто знав? Німецький поет Шторм писав: «Один питається, що з того вийде, інший —

що є слухне, і тим відрізняється людина вільна від раба».³⁷

Провід певних народів завжди намагався підготувати силу, яка могла б стати на чолі народу. Але в нас думали інакше. В той час, як Троцький уже думав про зав'язок червоної армії, писав 1917 року Винниченко: «Чим же ж захиститися нам, що поставити проти (ворожого) штика? Розуміється, є гарячі голови... перш усього кидається відповідь: проти ваших штиків ми поставимо наші штики... Тільки військо, тільки багнети врятують бідну неньку Україну... Ах, та проклята віра в багнети! Яка то поверхнева думка. Не своєї армії нам треба, а знищення будь-якої постійної армії взагалі!» Так роздумувала наша відповідальна еліта в переддень вступу Муравйова до Києва. З такою психологією організовувалася самооборона країни... У чому була тут винна маса? Вище я цитував Парета, що «завжди правлячій верстві, яка не вміла, або не могла використати силу, відбиралася влада іншою верствою, яка вміла і могла використати ту силу». Тут зауважу, що соціологічні закони однакові — за Цезаря, за Людовіка XVI і за Центральної Ради... «Порядок споконвічно непорушний», про який писав Махар, знайшов свого герольда у Франції в постаті Наполеона, який перевів революцію з її винятково негативних рейок на позитивні. Нашими наполеонами були винниченки, і тому за роль Наполеона у нас узялися, як уміли, Муравйови і Сталіни. Наша еліта відкидала не даний лад, а лад узагалі, не лише російську армію, поліцію, державу та провід, а будь-яку державу і будь-який провід, будь-яку ієрархію. Тому отримала чужу...

До тієї самої теми є кілька фактів-анекдотів із іншої ділянки... Одного представника української влади переконували накласти грошову кару на жидівську крамницю за відмову приймати гривни. Представник влади відмовився, бо казав, що «немає на це параграфу»... Ілюстрація до того, чи

³⁷ Протокол допиту провідника КЕ ОУН Степана Бондери (16 червня 1934 р. – 4 лютого 1935р.) Степан Бандера: документи й матеріали (1920 – 1930 рр.) упор. М. Посівнич – Львів, 2006. – С. 147-179

вміла наша еліта *se server de la forse*. Приклад другий (знову з сотні подібних): до одного колишнього старшини «добрих старих часів» прийшов представник тієї ж влади і запропонував йому вступити до українського війська. Старшина відповів: «Коли ви влада, то навіщо питаєте? Коли ні — то забирайтеся»... Ілюстрація до того, чи знала та влада, що це означає «командувати».

Один мемуарист писав про одного отамана: «Чоловік безперечно чесний, дуже симпатичний, добрий, із вродженим розумом, але... був він страшний фаталіст, вірив, що не має щастя... Не було в ньому віри, що почате діло вдасться»... Ілюстрація до того, наскільки панувала над нами ідея наша і почуття власного права.

Вище названо три головні ознаки еліти: *das Jasagen zu Gegensatz*, амбіція провадити масу, нарешті — яскрава ідея. Наш провід ці ознаки мав у недостатній мірі. Біда була не в тому, що замало культурна була наша маса, замало аристократична, а в тому, що наша «аристократія», інтелігенція була плебейська духом, з навиками гелотів.

«Настрої завжди грали головну роль в історії, — писав Валерію Марку, — а до них допасовувалися ідеї та програми». Але кволі були наші настрої, а відповідно до них — програми та бажання їх здійснити. Два великі чинники знає історія — *Gewalt* і *Mythos* (в розумінні Сореля); цей останній народжує героїзм, а перша — ідентична з «тиранією» Маколея... Бо «лише героїчне підноситься над землею, лише героїчне в стані формувати, лише той, хто бажає неможливого, може щось здобути»; бо лише сила запалює енергії, створює шляхетні почуття та розплутує рухливі сили... Бо лише міф, диво, легенда, ідея охоплює несвідоме, стискає в своїй владі всі сили і всіх людей, мов вітер придорожній все листя й жене одиниці вперед до героїзму, до незнаних берегів».

Але цих ознак не мала хвора душа нашої демократичної інтелігенції,

яка навіть не усвідомлювала того, що не мала...

Чи вона стала того свідома бодай тепер?

Можна сказати, що свідомість справжніх стосунків між «масою» і «проводом» і досі не стала у нас загальною. Міцна спадщина минулого і важка з нею боротьба. Кажу тут про всіх і про нікого. Не про ту чи іншу групу, лише про провід, про інтелігенцію загалом. Чи відчуваємо, як той провід веде? Як важко він висить над думкою та волею? Чи відчуваємо десь присутність сильного осередку енергії, з якого впадуть, мов молот по ковадлу, важкі заклики, яким опертися не в силі? Чи не шириться у нас анархія в думках, перебіжництво від ідеї до ідеї? Чи є відвага плисти проти течії, проти сугестії фактів, стати в ім'я ідеї проти байдужості, або засліплення власної громади, проти каркання песимістів?

Де залишилася наша яскрава ідея? Чи не топили її вбагні сельробівства, зміновіхівщини, чи регіоналізму? В намулі спізненої монархоманії, підігрітого, але вже безпредметного, австрійського парламентаризму, або карикатурного «прометеїзму»? Де бажання вбивати, мов цвяхи в стіну, свої думки в людські голови?

Чи хоч на одне запитання нашого життя виробив провід, наша інтелігенція одну, виразну відповідь?

Ось питання фундаментальне, питання ідеалу. Що тільки не робиться у нас із відповідями на нього! Чи не виголошуються крайні постулати, щоб кілька днів потому їх відкликати?³⁸

Чи у нас немає «поводирів», які за ідеал мають совєтську «суверенність», або колоніальну залежність в Об'єднаних Державах Східної Європи», з центром у Москві?

Не дивно, що не маючи сугестії проводу, суспільство потрапляє під сугестію фактів, обставин, чужої ініціативи. А провід — під сугестію вічно

³⁸ Бабій С. Луни повстанського краю. Нариси, оповіді, спогади. Рівне, 2002. – С. 120

змінних настроїв втомленої та байдужої більшості, яка хотіла б і це, і те, але нездатна чогось хотіти так, щоб із тим стояти, або впасти... Тому й маємо замість ідей — компіляцію найновіших чуток і пліток, замість слухання в собі *vox Dei* — дослухування до змінного *vox populi*, або попросту до голосу керуючого претора. А як сурогат «командування» — нарікання на байдужість загалу, наради, паради, шопки, комісії, анкети та бенкети, щоби утікати від відповідальності за який-небудь, але означений напрямком; повна відсутність того, що Бісмарк називав *Civilcourage*, без якої жоден провід масі не заімponує...

Це буде доти, доки не звільнимся від старих доктрин, від сугестії чужих думок, фактів, або, хиткої арифметичної більшості, від громадянського боягузтва, від страху піти своїм шляхом; доки не переглянемо затертих ідей про провід і масу, що засуджують нас на безсилля; доки не розірвемо з духовною спадщиною вчорашнього, не вб'ємо в собі духу неволі, що йде за всім і вся, тільки не за голосом власної думки, що спихає відповідальність на обставини та маси, що не хоче їм нічого нав'язувати, лише все приймати; доки не скуємо всіх залізною силою доктрини переконаних людей. Бо кожна інтелігенція має таку масу, на яку заслужила (наша — навіть крашу).

Не нарікати, отже, на обставини (і деінде були вони не кращі), ні на масу (вона зліплена у нас із глини, з якої Господь творить обрані народи), лише тямити, що треба небуденного творчого шалу, щоб вдихнути в ту глинуіскру життя. Не програмами виховуються і стоять еліти, а лише характерами та духом, який ті мертві програми щойно одушевляють. Без радикального психологічного переродження проводу — з цієї глини нічого не вийде. Бо слушно сказав Міхеліс: ніколи провідники не поступаються місцем масі, тільки завжди новим провідникам...³⁹ *Львів, 1939*

³⁹Дмитро Донцов/ Ідеологія. Націоналізм. Незримі скрижалі Кобзаря, упор. І автор передм. Ю. П. Винничук; передмова С. Ленкавського; - Харків: Фоліо, 2021. - С.509-528

3.3. Перспективи Української Революції, ОУН та УПА в контексті визвольних рухів: спроба компаративного аналізу

Історіографія тематики ОУН і УПА за 25 років незалежності України зробила гігантський крок уперед і, за підрахунками фахівців, тільки на початок 2000-х рр. нараховувала більше 15 тис. наукових публікацій, які, очевидно, вже встигли подвоїтися з цього часу. Українськими істориками вже досліджені найрізноманітніші аспекти проблемного й регіонального плану діяльності українського самостійницького руху 1920-1950-х років, опрацьовано колосальний масив джерел, введено до наукового обігу величезний пласт фактологічних та емпіричних даних. Однак при цьому розробка і застосування сучасних теоретико-методологічних засад значно поступаються емпіричному рівню досліджень. В науковому дискурсі залишається слабо артикульованим питання характеру і типології українського націоналістичного руху 1920-1950-х років на тлі подібних рухів інших народів Європи та світу.

Досі проблема ОУН і УПА залишається все ще «річчю у собі». Попри спроби окремих науковців розширити аналіз діяльності останніх у загальноєвропейському та загальносвітовому контексті, не звужуючи їх значення виключно до рівня України, тим паче лише п західної частини, історичні компаративістські дослідження з цієї тематики вкрай нечисленні, хоча стосовно інших етапів українського національного руху вже існують певні розробки¹ й напрацьована певна теоретико-методологічна база. Серед авторів, які намагалися розширити горизонт дослідження діяльності ОУН та УПА через проведення аналогій і порівнянь із досвідом боротьби інших визвольних та антиколоніальних рухів народів Європи та Азії, можна назвати А. Русначенка, В. В'ятровича, І. Патриляка. При цьому компаративний аналіз перших двох переважно обмежувався синхронним зрізом-порівнянням із діяльністю антикомуністичних та антинацистських рухів резистансу у

Прибалтиці, Польщі та Білорусі.

З іншого боку серед деяких західних істориків (Дж. П. Химка, Г. Россолінські-Лібе, Ф. Гольчевські, Ф. Брудер, П. Рудлінг, Т. Снайдер та інші) чітко окреслився компаративний дискурс діяльності ОУН і УПА у світлі порівняльного фашизмознавства (*comparative fascist studies*), що активно розвивається окремими науковими школами на Заході. В рамках цього підходу виокремлюється концепт загального (родового) фашизму — *generic fascism*, що зокрема пропонує теоретичну модель, яка дає можливість зараховувати до фашизму синхронні із режимами Б. Муссоліні та А. Гітлера праворадикальні рухи та політичні системи 1930-1940-х років.

Канадський історик Дж.-П. Химка навіть виділяє специфічні риси, які були характерні для східноєвропейського фашизму (до якого він зокрема зараховує ОУН): антисемітизм, антикомунізм та самодисципліни. Найбільш обґрунтована аргументація тези про фашистський характер ОУН міститься у біографічній книзі німецького історика Гжегожа Россолінського-Лібе про очільника ОУН Степана Бандеру.⁴⁰ (ДОДАТОК Г)

У фокусі дослідників цього напрямку здебільшого перебувають прояви тоталітаризму, ксенофобії та антисемітизму в ідеологічно-програмових документах і методах діяльності ОУН та УПА, впливи фашизму та нацизму на їх діяльність, причетність українських націоналістів до воєнних злочинів та етнічних чисток тощо.

Український історик О. Зайцев під впливом цього напрямку історіописання зробив спробу запровадити оригінальну концепцію українського усташизму, або протофашизму. Під останнім автор розуміє революційний інтегральний націоналізм, який розвивається за відсутності власної національної держави та прагне її здобуття і втримання всіма доступними засобами, включно з терором. На думку автора, історія руху

⁴⁰ Бандера Степан. Перспективи Української Революції. С. Ленкавський. – К.: Наш формат, 2021. С. 513-599

хорватських усташів демонструє, що за певних умов усташизм може набути форми протофашизму, а в разі здобуття власної держави - створити режим фашистського типу. Таким чином, автор виділив специфічні риси ОУН як протофашистського руху, який в разі приходу до влади міг реалізувати свій фашистський потенціал. Однак, на думку О. Зайцева, конфлікт ОУН з німецькою окупаційною владою в 1941-1943 рр. запобіг кристалізації українського фашизму і спонукав революційних націоналістів до ґрунтовної ревізії своєї ідеології. Втім, як справедливо зазначає В. Футала, така постановка проблеми та її розв'язання у царині інтелектуальної історії варта уваги, однак вона не враховує подальшої еволюції самої ОУН та її відносин з Німеччиною.

Водночас не зрозуміло, на підставі чого автор вважає, що досвід хорватських усташів найбільш показовий і є певним case study для введення ідеології та практики ОУН у порівняльний контекст? Чому, наприклад, для цього не підходить досвід інших підпільних революційних організацій Європи, Азії та Африки? Чому автор звужує свій компаративний аналіз лише до міжвоєнного періоду, адже ОУН як організована політична сила проіснувала в Україні до середини 1950-х рр.? Свого часу бандерівці самі відкидали хорватську та словацьку модель маріонеткових держав під покровом Гітлера, як неприйнятну в українських умовах. Зокрема, у меморандумі, відправленому від імені Революційного проводу ОУН під керівництвом Степана Бандери в німецьку рейхсканцелярію 23 червня 1941 р., зазначалося, що для вирішення українського питання немає жодної аналогії. У 1939 р. та 1941 р. в Європі виникли дві держави - відповідно Словаччини та Хорватія. «Не беручи до уваги різницю в площі і кількості населення країн, українська проблема має набагато більше значення, тому що шляхом її вирішення будуть здійснені корінні зміни у політичній та економічній структурі європейського континенту і підняті питання міжконтинентального значення», - писали

автори меморандуму.

Польський історик Томаш Стрик пішов значно далі, стверджуючи, що між 1941 та 1944 рр. ОУН таки перейшла ту межу, яка відділяла просто авторитарну правицю від фашизму і стала фашистською партією, намагаючись залучити проект незалежної Української держави до планів держав Осі. Натомість у 1944-1945 рр. організація, на його думку, відійшла від фашизму, і до 1991 р. належала до табору авторитарних правих. Запропонована модель, хоча й виходить за рамки хронологічно обмеженої схеми О. Зайцева, пропонує хибну інтерпретацію вектору політичного розвитку ОУН, зокрема ігнорує еволюцію ідеологічно-програмових засад ОУН впродовж Другої світової війни. Пропонуючи дві базові траєкторії розвитку націоналістичних рухів у ХХ ст. - лівицю та правицю, автор стверджує, що представники першої (здебільшого національні рухи в колоніях та на залежних територіях, як Індія, Індонезія, Куба, Палестина, Польща та Чехія) пов'язували спосіб організації буття власної нації з ідеєю міжнародної солідарності та соціальної справедливості. Натомість представники другої (національно-консервативні рухи у Польщі, Румунії, Угорщині, Хорватії, Україні) поступово тяжіли до фашизму, адже прагнули втілення власної національної держави з конфліктом між націями та ідеєю соціальної ієрархії, віддаючи чільну роль національній еліті. Однак ще у своєму маніфесті за грудень 1940 р. ОУН під проводом Степана Бандери, що на той момент перебувала від значним впливом авторитарних тенденцій, задекларувала про намір створення антибільшовицького фронту поневолених народів, як проекту міжнародної солідарності національно-визвольних рухів у боротьбі проти імперіалістичної Москви. Водночас програма ОУН, затверджена на III Великому Зборі у серпні 1943 р., містила чимало положень про соціальну справедливість. З іншого боку, серед представників національно-визвольних рухів лівого спрямування у країнах «третього світу» були доволі поширеними

погляди про особливу роль національної еліти («революційної меншості») підчас боротьби за незалежність (див. праці головного ідеолога анти-колоніалізму Франца Фанона).

Беручи на озброєння концепт еліміціонізму американського політолога Деніела Голдгагена, Т. Стриєк помилково відносить до «однозначно фашистського класифікаційного критерію» скоєння членами певної націоналістичної організації масових злочинів, якщо вони були способом досягнення політичної мети, були спричинені національною й/або расовою ненавистю, і були натхненні діями гітлерівської Німеччини та мусолінівської Італії. Однак загально відомо, що масові злочини з політичних, національних та расових мотивів здійснювали у різні періоди також антиколоніальні та визвольні рухи народів Африки, Азії та Близького Сходу. Хоча вони не були пов'язані з країнами Вісі, їхні дії не підпадають під означення фашизму. Більше цього, масові злочини проти цивільного населення та інсургентів здійснювали також і колоніальні держави, які боролися проти цих рухів. Чому причетність ОУН та УПА до воєнних злочинів, зокрема в контексті українсько-польського конфлікту, повинна трактуватися як ознака фашизму, а дії АК та польських парамілітарних формувань як «відплатні акції»? Загалом модель Т. Стриєка принципово не виходить за межі концепту родового фашизму, і, на нашу думку, не здатна належним чином охопити еволюцію ОУН в рамках своєї теоретичної моделі.⁴¹

Історико-порівняльний метод дає можливість виокремити загальні та спільні риси у розвитку країн і народів, які перебувають на одному стадіальному рівні розвитку. Застосування історичної компаративістики можливе лише за наявності спільної бази та однотипності явищ порівнюваних одиниць. На наше переконання, попри очевидні впливи фашизму та націонал-соціалізму на ідеологію та програму ОУН у 1930-х - на початку 1940-х рр.,

⁴¹ Ребет Д. На перехрестях визвольних змагань. – Гадяч, 2008. С. 570

український націоналістичний рух не можна типологічно зараховувати до фашистського і розглядати в рамках концепту *generic fascism*.

ОУН постала та розгорнула свою діяльність у період становлення фашистського руху у Європі, коли континент ще не знав масштабних злочинів ні фашистського уряду Муссоліні, ні націонал-соціалістичного режиму Гітлера. Діячі ОУН, як і інші європейські політики 1930-х років, захоплювалися успіхами цих режимів (швидким оздоровленням економіки, консолідацією суспільства, відродженням військової могутності). Однак, вони також захоплювалися тим, як спритно більшовики здійснили революцію та утримали свою нову форму державності (на відміну від діячів доби УНР), захоплювалися ірландцями, які вибороли частину незалежності від могутньої Британської імперії, захоплювалися фінами, поляками, балтійськими народами, які зуміли утвердити свої держави після 1918 року.

Найбільш влучно різницю між українським націоналізмом та фашизмом ще у 1920-х рр. сформулював Є. Онацький, який у своїх «Листах з Італії» підкреслював: «Італійський фашизм завжди мав свою державу, яку потрібно було тільки підперти, підремонтувати, змурувати нові фундаменти, встановити повибивані вікна, підфарбувати стіни і гарно їх перебудувати. Перед молодим українським націоналізмом стоїть цілковито інше завдання: він має спершу здобути свою державу, служити якнайшвидшому і найщасливішому її народженню й твердою рукою підтримати, тоді коли вона почне спинатися на власні, ще слабенькі, ноги. Фашизм є націоналізмом державного народу, який вороже ставиться до будь-яких незалежницьких рухів та готовий всіх і все принести в жертву культу своєї вже створеної держави. Український націоналізм є, навпаки, націоналізмом народу недержавного, який живе тільки незалежницькими прагненнями і готовий принести в жертву всіх і все заради зруйнування тих держав, що не дають йому жити».

Найближчих родичів українського націоналізму, на думку І. Лисяка-Рудницького, слід шукати не в німецькому нацизмі чи італійському фашизмі, які були продуктами індустріальних, урбанізованих суспільств, а скоріше серед радикальних націоналістичних рухів у аграрних, економічно відсталих, традиціоналістських народів Східної та Центральної Європи.

Визнаючи, що ОУН мала багато спільного з італійським фашизмом та німецьким націонал-соціалізмом в світогляді, ідеології і часом політичній практиці, український дослідник Г. Касьянов вважає, що ОУН не можна зараховувати ані до фашизму, ані до націонал-соціалізму (які, зрештою, були самостійними історичними явищами) та ототожнювати їх. Автор стверджує, що, беручи до уваги певний набір зовнішніх і функціональних ознак у певний період існування організації (наприклад, культ вождя, прагнення монопартійної диктатури, побудова чіткої партійної ієрархії, культ дії, надання ідеології рис релігійного світогляду тощо), то з не меншим успіхом можна ототожнювати ОУН, наприклад, з ідеологією та практикою радянського тоталітаризму 1930-х років чи з фундаменталістськими релігійними течіями.⁴²

Більше цього, ідеологія та програмні засади ОУН не були сталими. Вони динамічно розвивалися й еволюціонували від захоплення авторитарними й тоталітарними моделями до демократичного повороту, закріпленого на Третньому Надзвичайному Зборі ОУН у серпні 1943 р. Відтак, трактувати ідеологічні настанови ОУН як фашистські, можна з таким самим успіхом як і марксистські чи соціал-демократичні (у програмі ОУН були положення про колективну власність на засоби виробництва та ряд пунктів соціалістичного характеру), або ліберальні (зважаючи на проголошене ще у 1940 р. бандерівською фракцією гасло «Свобода народам! Свобода людини» та закріплення базових положень про права людини і громадянина у програмі

⁴² Сусік Д. З любові до свого народу. Спогади. – Львів: Афіша, 2006. С.186

ОУН(СД) у серпні 1943 р.).

Як стверджує американський політолог та історик О. Мотиль, націоналісти та націоналістичні рухи завжди виявляли подиву гідну політичну гнучкість, демонструючи готовність змінювати свою політичну ідеологію там і тоді, де і коли цього вимагали обставини. Їхня ідеологія завжди принципово байдуже ставиться до виду режиму чи політичної системи, що виникає в новоствореній державі. Саме в існуванні держави автор вбачає засадничу різницю між фашизмом та націоналізмом. Перший він окреслює як вид режиму, політичної системи або держави, який виникає у сформованих державах внаслідок прагнення змінити наявні нефашистські режими на фашистські, а другий - як ідеологію або рух, групу чи організацію, що виправдовує та підтримує національне визволення та створення національної держави для якоїсь певної нації. Відтак, дослідник вважає за доцільніше порівнювати ОУН з іншими національно-визвольними рухами (американськими революціонерами 1776 року, Організацією визволення Палестини, алжирським чи в'єтнамським Фронтом національного визволення, Ірландською республіканською армією, усташами тощо), аніж з фашистськими державами чи фашистськими рухами (італійський фашизм, німецький нацизм, «Залізна гвардія», «Схрещені стріли» тощо).

Виходячи з цього, ідеологія чи політична програма не може виступати маркером для визначення типології та природи українського націоналістичного руху. Такими можуть бути лише мета та завдання руху - боротьба за незалежність, подолання наслідків чужоземного панування та колоніалізму, створення національної держави, - вони залишалися незмінними на всіх етапах розвитку ОУН. Незважаючи на широкий діапазон національно-визвольних рухів з точки зору історичного контексту, соціальної бази, стратегії та конкретних завдань, спільною об'єднувальною рисою для них є боротьба за визволення від іноземного панування та зв'язок із

націєтворчими процесами.

Про обмеженість «ідеологічного» методу під час здійснення компаративного аналізу націоналізмів говорив ще в середині 1960-х рр. американський дослідник К. Симмонс-Симонолевич.

Він зокрема поділяв усі форми націоналізму на дві великі категорії: 1) націоналізм більшості, яка утримує політичну владу на відповідній території (фашизм та нацизм тут виступають як найбільш наочні приклади, хоча націоналізм в них виступав лише як один із елементів); 2) націоналізм поневолених народів, які змагаються за політичну та культурну емансипацію. Якщо у першому випадку націоналізм виникає внаслідок міжнародної політики (конфлікти через кордони, політичне та економічне суперництво, воєнні поразки тощо), то в другому - ідеться про реакцію на підневільне становище, відмову у доступі до політичного та культурного самовираження та насадження ворожого правління чи звичаїв. Саме другу категорію автор вважав справжнім націоналістичним рухом, тобто в сенсі суспільного руху, метою якого є національне визволення. Дослідник стверджував, що «націоналізм є ані хорошим, ані поганим, ані ліберальним, ані неліберальним, ані демократичним, ані антидемократичним, а як рух являється серією етапів у боротьбі певної солідарної групи за самовираження». Згідно класифікації К. Симмонса-Симонолевича, український націоналізм відноситься до категорії визвольного з підкатегоріями відновлювального та відроджувального руху (прагнув з одного боку, відновити втрачену національну державність, а з іншого, відродити соціальну структуру та історичну традицію української нації).⁴³

Український націоналістичний рух, який зародився у міжвоєнний період, мав чимало спільних рис, притаманних багатьом національно-

⁴³ Боляновський А. Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939 - 1945). – Львів, 2003. С. 685

визвольним рухам бездержавних народів Європи, Азії, Африки та Латинської Америки, чию тяглість можна простежити від часів формування модерних націй у XIX ст. до антиколоніальної боротьби в країнах «третього світу» у другій половині XX ст. Попри надзвичайну строкатість визвольних рухів з точки зору історичного контексту, соціальної бази, ідеології, стратегії, конкретних завдань, тривалості, спільною базою для їхнього порівняння виступає бездержавний характер цих народів, прагнення реалізувати своє право на самовизначення та позбутися підневільного становища. Всі вони представляють різні типи розвитку процесу боротьби за визволення, які мають і загальні, і особливі.

Поряд з цим, можна також провести історичну паралель із діяльністю ірландських таємних національно-визвольних організацій, які мали тривалий досвід боротьби проти британської колоніальної адміністрації за національні права Ірландії з кінця XVIII століття: «Об'єднанні ірландці», «Молода Ірландія», рух феніїв, Ірландське республіканське братство. Для більшості з них були характерні: наявність чіткої ієрархічної організаційної структури, власної символіки, ритуалів посвяті клятв, суворой конспірації, військової дисципліни, орієнтації на підпільні та партизанські методи боротьби, підготовку повстань і застосування терористичних засобів боротьби проти чиновників ворожих адміністрацій. У лавах революційних організацій гуртувалась радикально налаштована молодь, представники інтелігенції, селяни та військові.⁴⁴

Про те, що діячі УВО та ОУН уважно вивчали визвольний та державотворчий досвід інших народів й надихалися їхніми прикладами свідчать зокрема матеріали публікацій в офіційних органах УВО та Проводу Українських Націоналістів (ПУН) - часописі «Сурма» (1927-1934) та газеті

⁴⁴Футала В. Відображення історії ОУН 1929-1939 рр., в сучасному українському наративі // Український визвольний рух. – Львів, 2014. – Збірник 19. – С.126-127

«Розбудова нації» (1928-1934). Увагу діячів українського націоналістичного руху привертало не тільки народи Європи, зокрема чехи, поляки, литовці, латвійці, естонці, фіни, росіяни, македонці, греки, грузини, вірмени, італійці та ірландці, але й Північної Америки та Азії. В центрі уваги українських революціонерів були тактика та методи підпільної боротьби, способи здійснення терористичних і саботажних актів, конспірація, пропаганда, поводження на допитах, перебування у в'язницях і таборах тощо.

Особливе захоплення викликала визвольна боротьба ірландців, які у 1921 р. досягнули політичної свободи від Лондона. «Історія героїської Ірландії- це незглибима керниця наук, примірів і досвіду для кожного народу, який бореться за свою державність. Вона вчить нас, що тільки силою духа і силою зброї може поневолений нарід добути собі волю», - писав часопис «Сурма», який у 1927-1928 рр. присвятив ірландському питанню цілий цикл нарисів. Ведучи мову про події в Ірландії, невідомий автор з неприхованим запалом описував образ ірландського революціонера, що певно мав слугувати взірцем для наслідування в українському контексті: «Це люди віри, люди не зимного рахунку, але фанатики, люди, що вірять у перемогу правди над силою. Це люди самопожертви, які не знають, що це особисте щастя - дім, родина, спокійне життя. Це справжні лицарі абсурду; це люди, що вірять, що справді можна мур перебити головою. Це люди, що будуть та хочуть бути погноєм для нового життя нації. Це люди Сінн-Фейн. Поставити справу Ірландії у всю широчінь перед світом і вийти з англійського смітника - це була ціль Сінн-Фейн».

Перемога маленької Ірландії над могутньою Британською імперією викликала подив і захоплення не тільки в середовищі українських націоналістів. У міжвоєнний період багато представників української інтелігенції у Східній Галичині розглядали ірландський визвольний рух як ідеальний взірець для наслідування недержавними народами. Водночас

лунали також певні застереження щодо можливості прямого копіювання ірландського досвіду на українському ґрунті.

Чи не найбільш наближеною до українських історичних реалій була діяльність польських національно-визвольних підпільних організацій ХІХ - початку ХХ століття (Патріотичне товариство, Польське демократичне товариство, Об'єднання польського народу, Загальна конфедерація польської нації, Ліга Народова, Польська військова організація), які в різні періоди діяльності створювали свої організаційні структури на західноукраїнських землях. Саме польський досвід зробив чи не найбільший вплив на формування засад українського підпілля у 1920-1930-их рр.⁴⁵

Наприкінці 1920-х років підпільне видання УВО «Сурма» вмістило цілий цикл матеріалів про польський досвід визвольної боротьби, головними героями яких були державні очільники Польщі - колишні революціонери. Ось перелік деяких назв: «Як Пілсудський організував атентат на варшавського генерал-губернатора Скалона?», «Як Пілсудський карав провокаторів?», «Як Пілсудський переводив експропріації?», «Як польські боєвики вбили шефа царської жандармерії» та ін. В одній із статей автори пояснювали свій намір: «Коли ми часто згадуємо про акцію польських боєвиків, то не робимо цього, щоб їх величати. Польська конспірація користувалась революційним досвідом других народів і примінювала його до свого ґрунту. А тому акти польського терору подаємо до відома з метою, щоб можна порівнювати наш рух з польським революційним рухом і також, як доказ, що тільки боротьба веде до наміченої ціли». Мемуари польських революціонерів, які боролися проти царського режиму за незалежність Польщі були улюбленим читивом українських націоналістів у польських тюрмах. Під час судових процесів проти заарештованих оунівців адвокати не раз зверталися до лави присяжних

⁴⁵Каганов Ю.О. Опозиційний рух в Україні і країнах Центрально-Східної Європи (1980-1991 рр.), компаративний аналіз: Автор. Канд.іст. наук. – Запоріжжя, 2009. – С.24

із апеляціями про схожий досвід боротьби поляків проти царату на початку ХХ століття.

Застосування у міжвоєнний період індивідуального терору УВО та ОУН проти представників польської адміністрації та поліції та осіб, що співпрацювали з ними, проведення актів саботажу (підпалів майна, руйнування телеграфних і телефонних сполучень), диверсій на комунікаціях, підкладення бомб і експропріації майна державних установ (т.зв. ексів), нападів на військові та цивільні об'єкти було доволі поширеною тактикою, прийнятою на озброєння у діяльності низки революційних антиурядових організацій у новітній час. Тут можна згадати російських народників, есерів, більшовиків, анархістів, польських соціалістів у Російській імперії, хорватських усташів у Югославії, Внутрішню Македонську Революційну Організацію на Балканах, В'єтнамську націоналістичну партію в Індокитаї, Ірландську республіканську армію на Британських островах і єврейську підпільну організацію «Іргун» у Палестині. Терор в українському випадку виступав не як самоціль, а лише як засіб політичної боротьби. ОУН не переоцінювала і не абсолютизувала індивідуальний терор і стверджувала, що шлях до самостійної України прокладуть тільки загальні дії мас, українська національна революція. Цим вона, наприклад, відрізнялась від групи «Народної волі» та партії есерів у царській Росії.

Спроби ОУН залучити іноземну силу - Німеччину до вирішення «українського питання» напередодні та на початковому етапі Другої світової війни теж не були винаходом, що виріс виключно на українському ґрунті. До пошуку союзників у таборі ворогів держав-поневолювачів вдавались у різні історичні періоди національно-визвольні рухи та організації багатьох бездержавних народів. Тут можна навести приклад ірландців, які неодноразово шукали зовнішньої підтримки у боротьбі за емансипацію від Лондона поза межами британських островів (у Наполеонівській Франції під

час антибританського повстання в Уексфорді 1798 року, у Німеччині під час Пасхального повстання 1916 року та у США під час війни за незалежність 1919-1921 років). Або ж звернутись до більш близького польського досвіду: Юзеф Пілсудський та очолювана ним революційна фракція ППС від початку Першої світової війни до 1917 року робили ставку на Німеччину та Центральні країни у відродженні незалежності Польщі, а згодом опинились у таборі переможців. В роки Другої світової війни лідери багатьох національно-визвольних рухів азійських народів шукали зовнішньої підтримки у мілітаристській Японії на противагу європейським колонізаторам. Антикомуністичні підпільні рухи балтійських народів, що боролись проти радянської окупації у 1940-1941 роках, розраховували так само, як і українські самостійники, використати напад Німеччини на Радянський Союз для підняття збройного повстання та відновлення незалежності власних держав.

У цьому зв'язку, співпраця ОУН з Німеччиною у формуванні легіону Сушка та Дружин українських націоналістів (ДУН), як ядра майбутньої української армії, виходила з аналогічного досвіду поляків, чехів та фінів під час Першої світової війни. Останні з успіхом використали свої національні підрозділи у складі армій протиборчих союзів (Антанти та Четвертого союзу) для створення регулярних армій та відродження національних держав після розпаду Австро-Угорської та Російської монархій.⁴⁶

З великою долею впевненості можна говорити про національно-визвольні рухи як самостійні «нелегітимні актори» міжнародної політики, що дотримувались власних зовнішньополітичних орієнтирів і розрахунків у залежності від зміни розстановки сил на геополітичній «шаховій дошці». Український незалежницький рух у цьому відношенні не був винятком і був

⁴⁶ Мотиль О. Підсумки імперій: занепад, розпад і відродження. – Київ: Критика, 2009. – С.39

змушений визначатись у своїй зовнішньополітичній орієнтації.

Завдяки розгортанню збройної боротьби УПА проти німців та їхніх союзників у 1943-1944 рр. на території Західної та Правобережної України український самостійницький рух став невід'ємною частиною загальноєвропейського антинацистського руху Опору в Другій світовій війні. Однак на відміну від інших європейських рухів резистансу його природа та завдання мали більш складний і багатовекторний характер.

Антигітлерівські рухи Опору в Західній, Центральній та Південній Європі постали в результаті окупації Німеччиною та її союзниками країн континенту та запровадження на їх території людиноненависницького нацистського режиму. Одні з них спирались на підтримку національних урядів у вигнанні та матеріально-фінансову й політичну допомогу з боку західних союзників («Вільна Франція» Шарля де Голля, Армія Крайова в Польщі, «Югославські війська на батьківщині» Драже Михайловича, Національна Республіканська Грецька Ліга (EDES) Наполеона Зерваса, пробенешівські підпільні організації в Чехословаччині тощо). їх головне вістря спрямовувалось проти німецької окупації за відновлення суверенного державного статусу власних народів. В той же час комуністичний рух Опору в Європі, організований та спонсорований з боку Кремля, був не тільки фактором антинімецької збройної боротьби поза лінією фронту, але і потужним знаряддям утвердження комуністичних режимів у повоєнному світі. Національно-визвольна армія Югославії (НВАЮ), Національно-визвольна армія Греції (ELAS), Народньо-визвольна повстанська армія (НВПА) у Болгарії, Армія Людова в Польщі, Рух Національного Визволення (LNC) в Албанії, комуністичні рухи Опору в Італії, Франції та Бельгії працювали не тільки на повалення фашизму, але і на поширення світової комуністичної революції у світі.

Особливою рисою УПА було те, що вона, на відміну від інших

аналогічних синхронних рухів Опору в Європі, виникла на базі високої організованості населення, звідки черпала всі свої сили та ресурси.

Якщо радянський партизанський рух та інші комуністичні рухи Опору фінансувалися, матеріально і кадрово забезпечувалися Кремлем, а національні рухи резистансу на кшталт Армії Крайової, «Вільної Франції» чи «Югославських військ на батьківщині» підтримувалися з боку своїх еміграційних урядів у Лондоні та західних альянтів, то УПА виникла цілком на власному ґрунті. Не маючи системного матеріального, кадрового і фінансового забезпечення, за доволі короткий період вона змогла не тільки розбудувати свою структуру, розгорнути бойові загони, налагодити матеріальне забезпечення та підготовку кадрів, а й чинити найтриваліший у Центрально-Східній Європі збройний опір сталінській імперії. Таким чином, УПА стала єдиною повстансько-партизанською формацією в період війни, яка виникла без будь-якої зовнішньої підтримки і яка спиралась у своїх діяльності винятково на допомогу місцевого населення та сили організованого націоналістичного підпілля.⁴⁷

З іншого боку, боротьба УПА в роки війни була не лише проявом загальноєвропейського антинацистського руху Опору, але й одним із етапів українського визвольного руху (в його національних і соціальних формах) за здобуття Української незалежної держави та водночас різновидом антиколоніального збройного руху бездержавної нації.

* Реагуючи на критику УВО щодо використання індивідуального терору як «неморального» засобу політичної боротьби часопис «Сурма» у 1927 році писав: «Ми є далекі від одностороннього возвеличування терору, від ілюзій та надто оптимістичних надій в його єдиносписаємість. Не хочемо також, щоб він становив щось в собі замкненого, що одиноко ціхувало б цілу нашу визвольну боротьбу проти Польщі. Для нас являється індивідуальний терор лише частиною і то помічною частиною цієї ж боротьби, він тісно мусить в'язатися з іншими засобами нашої боротьби і тим самим бути зв'язаним в цілу систему відпару. Тому не прив'язуємо індивідуальному теророві того значіння, яке ми прив'язуємо підготовці до збройного загального виступу й тому не вкладаємо цілої нашої енергії для виконання поодиноких терористичних актів» (Роль індивідуального терору в підпільній боротьбі // Сурма. -1927. -Ч. 3-С. 3-4).

⁴⁷ В'ятрович В. Основні принципи зовнішньої політики ОУН. Український визвольний рух. – 3б. 3. – Львів: Коло, 2004. С. 16-29

Від моменту свого формування антинімецький фронт у діяльності УПА був одним із головних, однак не визначальним. Бої та збройні акції українських повстанців проти німців були спрямовані на перешкоджання нацистському колоніальному визиску України та її господарському пограбуванню, звільнення від окупаційного адміністративного апарату цілих територій.

Водночас стратегічним завданням, яке визначало дії УПА на завершальному етапі Другої світової війни, було, з одного боку, не допустити повернення радянської влади в Україну, а з іншого - протидіяти намаганням польського підпілля та еміграційного уряду відновити польський режим на західноукраїнських землях.

В той же час наріжним ідейним постулатом боротьби УПА була широка антиімперіалістична боротьба проти двох тоталітарних імперій - нацистської Німеччини та сталінського Радянського Союзу. Шлях до повалення цих держав-«монстрів» вбачався у скоординованій боротьбі поневолених народів за свою самостійність проти будь-яких форм іноземної залежності. До цієї боротьби українські повстанці закликали приєднатись всі народи Європи та Азії з метою визволення їх від колоніального визиску та поневолення, побудови нової кооперативної моделі міжнародних відносин, яка б базувалась на співпраці між незалежними державами, створеними на основі етнічних кордонів. Оунівці активно виступали на захист національних та соціальних прав усіх поневолених народів світу, розгорнувши цим самим конструктивну критику системи імперіалізму та колоніалізму в світі. Реалізуючи стратегію на повалення радянської імперії шляхом національних революцій народів СРСР, діячі українського визвольного руху, вочевидь, розуміли, що імперії зазнають краху тоді, коли периферії починають взаємодіяти між собою.

Постання на початку 1943 року УПА та боротьба н бойових відділів

аж до остаточного згортання за наказом УГВР у вересні 1949-го було якісно новим етапом в історії українського визвольного руху, в якому поєднувалися національні та соціальні завдання, антиколоніальна й антитоталітарна боротьба проти двох імперій-тираній: сталінського СРСР та нацистської Німеччини. До лісу йшли, з одного боку, ті, хто був національно свідомим і хотів відновлення незалежності України, а з іншого -ті, хто виступав проти безмежного свавілля окупантів, прагнув соціальної та економічної свободи, обстоював людські права. Саме залучення до складу УПА вихідців із багатьох регіонів України, представників різних соціальних прошарків і політичних угруповань, національних меншин та іноземців значно розширило горизонти та завдання українського визвольного руху. Останній став більше орієнтуватися на розгортання демократичних антитоталітарних революцій серед народів Радянського Союзу, в чому вбачав єдиний ефективний шлях до повалення сталінської імперії та відновлення на її руїнах незалежної України та держав інших поневолених народів, набувши таким чином типових антиколоніальних рис.

Зважаючи на це, пошук історичних паралелей у діяльності українського національного резистансу у роки Другої світової війни слід шукати не стільки у західноєвропейських рухах Опору, скільки в антиколоніальній національно-визвольній боротьбі бездержавних народів Азії та Африки.

Історики розходяться в думках щодо того, чи можна загалом колоніальну (а відтак, і антиколоніальну) парадигму застосовувати щодо України, і чи розвиток України був прискорений завдяки контактам із Росією, чи, навпаки, затриманий внаслідок її політичної залежності. Зокрема, точаться дискусії про те, що можна вважати Радянський Союз реінкарнацією Російської імперії. Американський історик Олександр Мотиль вважав СРСР «єдиною тоталітарною імперією у світі», в якій імперія і тоталітаризм навзаєм

підтримували одне одного, оскільки мали ідентичні структури і чітко перетиналися між собою. Водночас відомий канадський дослідник Степан Величенко зазначав, що Україна, попри гноблення та інтегрованість до імперії, не була подібна до колоній «третього світу», а радше була схожа на малі периферійні країни Західної Євразії. Він пропонував порівнювати українську історію швидше з історією Ірландії, Шотландії, Греції, Литви, Чехії чи скандинавських країн, ніж - заморських колоній європейських держав. Тим не менше, порівняння з останніми нам видається логічним в контексті історії національно-визвольних та антиколоніальних рухів «другого» та «третього» світів.⁴⁸

На сьогодні в історіографії існують ґрунтовні дослідження, присвячені антиколоніальному/антиімперіалістичному дискурсу у середовищі українських лівих партій, зокрема УПСР, УСДРП, УКП та ін., в той час як антиколоніальні наративи української правниці практично відсутні. У другій половині 1940-х рр. в середовищі українського підпілля набула дедалі більшого звучання антиколоніальна риторика, яка зображувала СРСР як імперію, а Україну-як її колонію. Зокрема, один із визначних публіцистів ОУН Осип Дяків («Горновий») у брошурі «СССР - країна найжорстокішого гноблення народів і визиску працюючих» доводив, що радянські союзні республіки не мали «ні тіні самостійних держав», будучи колоніями російської метрополії у складі СРСР. Аналізуючи економічний розвиток останнього у статті «Четверта сталінська п'ятирічка», автор приходив до висновку про колоніальне становище союзних республік та імперський характер економіки СРСР, побудованої на викачуванні сировини із залежних республік та постачанню сюди готової продукції із Росії. УРСР він характеризував як «сировинну базу та аграрний придаток сталінської

⁴⁸ Гривул Т. Польський терор проти українського населення в 1939 та в 1941 рр. Український визвольний рух. – 36.2. – Львів: Мс, 2003. – С. 86-93.

метрополії». «Всі народи СРСР знають, що тільки на руїнах сталінської імперії може справді вільно розквітнути дружба народів, що тільки в системі вільних і незалежних держав можлива справжня економічна співпраця між народами, що тільки така система, вільна від імперіялістів, від колоніального поневолення, забезпечить справжній політичний, економічний і культурний розвиток, що тільки при такій системі буде ліквідована постійна небезпека війн і перегини в озброюванні, а тим самим буде можливий справжній і тривкий мир і добробут працюючих», - оптимістично підсумовував автор.

Керівник Головного осередку пропаганди ОУН Петро Федун («Полтава») у статті «Чому СРСР повинен бути перебудований на принципі незалежних національних держав всіх підсовецьких народів» спростовував міф про рятівну місію СРСР, який мав нібито принести трудівникам усього світу визволення від капіталістичного рабства, і стверджував, що «СРСР - це найжахливіша тюрма народів, країна найжорстокішого національного, політичного і соціального гноблення, бо головною причиною злиднів народних мас є більшовицький російський імперіалізм, який далі проводить політику царату».

Докладний аналіз зовнішньої політики радянської влади, яка перейняла досвід царизму у поневоленні інших народів, містить реферат Катерини Зарицької «Шляхи російського імперіалізму».

Аналізуючи територіальну експансію СРСР в роки Другої світової війни, автор прийшла до висновку, що політика Радянського Союзу була ще більшою мірою великодержавна й загарбницька, ніж політика царської імперії. «Більшовицькі вельможі однаково, як колись царі, примушують російський народ поневолювати інші народи і виростати їхнім коштом на світову потугу».

Національно-визвольні рухи були складним феноменом. Вони часто сильно відрізнялися між собою за формою, організаційною структурою та

ідеологією, мали власну унікальну історію генези, розвитку та діяльності. Щоб зрозуміти певний визвольний рух потрібно поставити його у певний історичний, геополітичний, національно-культурний та економічний контекст. Відтак, дуже важко говорити про них як про певне родове явище. Попри свої специфічні особливості, національно-визвольним рухам властиві спільні риси. У першу чергу, їх поява була певною захисною реакцією на гноблення, експлуатацію, насильство та несправедливість з боку чужої держави. Усі вони прагнули реалізувати право на самовизначення певного народу чи національної групи у формі регіональної автономії чи незалежної держави. Ці рухи неодмінно спиралися на активну підтримку населення, чий інтерес вони воліли представляти, і без мобілізації якого, вони були б тільки маленькими групами ізольованих борців.

Попри надзвичайно широкий діапазон ідеологічних орієнтацій (від марксистських та соціалістичних течій до праворадикальних рухів і роялістів), спільною «архетипною» рисою було поєднання в їх ідеології націоналізму, антиімперіалізму та антиколоніалізму. Більшість національно-визвольних рухів були радикальними і застосовували насильство проти політичних опонентів, а також поставали на засадах ієрархічності та внутрішньої дисципліни. Жоден зі збройних визвольних рухів (від ірландських бойовиків ІРА до єврейських повстанців у Палестині та членів ОУН і УПА в Україні) не носив «білих рукавиць» і не мав цілковито незаплямованої репутації, будучи нерідко причетним до воєнних злочинів і злочинів проти людяності. Насильство, яке застосовували учасники збройних визвольних рухів для досягнення своїх цілей, до сьогодні залишається джерелом гарячих дискусій і суперечок щодо легітимності та моральності такої практики. Зазвичай визвольні рухи мілітаризувалися після усвідомлення того, що усі шляхи для мирного врегулювання, закриті, й особливо, коли окупаційні режими застосовували брутальну силу у відповідь на їхні вимоги

та протести. В таких умовах збройна боротьба була майже неминучою.⁴⁹

Стратегії визвольних рухів загалом визначалися їхньою організаційною потугою та реакцією влади на їх діяльність. Ті режими, які вдавались до силового сценарію у протидії цим рухам, спонукали останніх прийняти радикальні стратегії, які включали форми збройної боротьби, такі як партизанка і тероризм. Особливо ця стратегія мала поширення у колоніях, де великий відсоток населення становили іноземні поселенці. Прикладами для порівняння тут слугують, як саботажно-терористична діяльність ОУН у міжвоєнний період на Галичині та Волині, де польський уряд активно здійснював «осадницьку» політику, вбивства бойовиками ІРА британських поліцейських, військових і т. зв. лоялістів в Ірландії у 1919-1921 рр., війна сіоністської підпільної організації «Іргун» проти британської адміністрації у Палестині у 1944-1948 рр., повстання Мау-Мау проти англійських колонізаторів у Кенії у 1952-1960 рр. та інші.

Як і багато антиколоніальних рухів аграрних народів Африки та Азії, український націоналістичний рух робив ставку на селянство як рушійну силу визвольної боротьби, а також виступав за насильство проти колонізаторів-поневолювачів.

* У міжвоєнний період окремі діячі ОУН пропонували взяти на озброєння імперіалізм як доктрину територіальної експансії та підпорядкування сусідніх народів. Найбільш послідовно імперіалістична програма була викладена у «Воєнній доктрині українського націоналізму» Михайла Колодзінського (1938). Автор застерігав не обмежуватися етнічними кордонами під час боротьби за створення незалежної держави, а поширити впливи України в Молдові, значній частині Румунії, Польщі, Білорусі, Росії, Північному Кавказі, Центральній Азії (Див. детальніше: Зайцев О. Воєнна доктрина Михайла Колодзінського // Україна модерна. -2013.-NQ 20: Фашизм і правий радикалізм на сході Європи. - С. 247-256). Однак ця теза була відкинута у 1940 р. представниками радикального напрямку ОУН на чолі з С. Бандерою, які взяли на озброєння гасло визвольної боротьби поневолених Москвою народів в авангарді з Україною. Зокрема, Маніфест ОУН(б), прийнятий у грудні 1940 р., проголошував: «Тільки через повний розвал московської імперії і шляхом Української Національної Революції та збройних повстань усіх поневолених народів здобудемо Українську Державу та визволимо поневолені Москвою народи». (ГДА СБУ. - Ф. 13. - Спр. 376. - Т.4. - Арк. 17-18).

⁴⁹ Деревінський В. Деякі аспекти ідейних засад ОУН 1920 – 1930 рр. Український визвольний рух. – 36.6. – Львів: Мс, 2006. С. 83-94

В цьому плані погляди діячів праворадикальної ОУН не сильно розходилися з ідеями лідерів антиколоніальних рухів, що тяжіли до соціалізму. Один із визначних теоретиків деколонізації і діячів алжирського визвольного руху Франц Фанон вважав, що для боротьби проти системи імперіалістичної експлуатації застосування насильства пригноблених проти насильства гнобителів є закономірним, а найбільш крайньою і послідовною формою цього насильства є збройна боротьба.

У своїй відомій книзі «Гнані та голодні» (1961), якою надихалися національно-визвольні рухи Африки та Латинської Америки, він писав: «Колонізована людина визволяється в насильстві і через його посередництво.

Ця практика відкриває йому очі, оскільки показує йому засоби та цілі (...) Насильство серед колонізованих зростатиме пропорційно до насильства з боку колоніального режиму, з котрим вони борються (...) Ця насильницька практика охоплює всі сфери життя, адже кожна особистість становить насильницьку ланку великого ланцюга, великого організму насильства, що є відповіддю на первинне насильство з боку колонізатора». Як і діячі ОУН та УПА, алжирський революціонер до певної міри абсолютизував збройну боротьбу, проголошуючи її єдиним можливим способом забезпечення справжньої незалежності. «Під час боротьби, - писав автор, - відбувається духовне розкріпачення народних мас, маси виходять на політичну арену, перетворюються з об'єкту політики на суб'єкт, повертаються до активного творення історії». Він відстоював необхідність тотального розриву з колоніалізмом, який має-для повного визволення колонізованого (чи його одужання, оскільки Фанон розглядав колонізованого не тільки як пригноблену, але і як психічно травмовану особистість) - супроводжуватися насильством. Автор вважав, що тільки селянство на відміну від буржуазії та інтелігенції мало імунітет від «колоніальної культури» і виступало рушійною

силою революції, і при цьому стверджував, що селянство не може стати авангардом боротьби через свою слабкість - вузькість свого історичного горизонту та деградацію традиційних інститутів. Саме тому Фанон відводив керівну роль над повсталими масами «революційній меншості» - якою в Алжирі став Фронт Національного Визволення (ФНВ), а в Україні таку функцію виконувала ОУН. Попри деякі ідеологічні розбіжності - ФНВ базувалася на соціалізмі, ісламі та націоналізмі, а ОУН орієнтувалася на інтегральний націоналізм, що під час війни еволюціонував у демократичний націоналізм, - їх об'єднував спільний національно-визвольний та антиімперіалістичний характер. Обидві організації були причетні до вбивства цивільних і колонізаторів.⁵⁰

Партизанська тактика, якою активно послуговувалися національно-визвольні рухи від Латинської Америки до Східної Європи та Південно-Східної Азії, була асиметричною відповіддю на військову, економічну, людську і технічну перевагу противника. Її метою було не завдати поразку ворогу на полі бою (хоча це також могло трапитися), а створити нестерпні умови для його перебування на захоплених територіях, збільшити ціну утримання політичного контролю над останніми, підірвати його позиції на міжнародній арені та змусити піти на переговори про відступ із загарбаних земель. Арсенал національно-визвольних рухів включав широкий набір засобів - партизанська війна, терор, саботаж, бойкот, пропаганда тощо, - які мали створити для іноземної держави/імперії «клімат колапсу», послабити її волю до продовження боротьби за контроль над територіями. Більшість війн за національне визволення були конфліктами «без правил», або так званими «брудними війнами», які велися усіма сторонами без дотримання норм міжнародного гуманітарного права.

⁵⁰ Дужий П. Українська справа вчора і сьогодні: (Збірник статей, спогадів) упор. Івана Васюти. – Львів: Афша, 2002. Т. 1. С. 563

Підсумовуючи, можна зазначити, що подібний ОУН та УПА інструментарій у політичній боротьбі використовували більшість антиколоніальних, революційних та національно-визвольних рухів від Ірландії до Індонезії і від Фінляндії до Південної Африки. Переважна більшість з них були радикальними, застосовували насильство проти політичних опонентів і майже всі будувалися за принципом жорсткої внутрішньої дисципліни та ієрархічності. Феномен ОУН та УПА цілком закономірний на тлі подібних рухів народів Європи, Азії та Африки, а тому типологічно відноситься до категорії антиколоніальних і національно-визвольних. ОУН була не стільки продуктом епохи фашизму (хоча у певний період її ідеологія та політична програма мала помітний відбиток останнього), скільки проявом загальносвітової тенденції до подолання наслідків імперіалізму, колоніалізму та іноземного панування, побудови національних держав. Проведений ескізний аналіз засвідчує цілком «нормальний», природний, закономірний характер українського визвольного руху 1920-1950-х рр. в європейському та світовому контексті. Водночас це твердження не знімає усіх контраверсійних питань в діяльності українських націоналістів, зокрема пов'язаних із участю членів ОУН та УПА у воєнних злочинах і злочинах проти людяності. Зрештою, суперечлива історична спадщина нависає над більшістю збройних революційних рухів, які часто мають справу із накинутими ярликами «терористів», «бандитів», «фашистів». Це в черговий раз дає підстави говорити про їхню однотипність.⁵¹ (ДОДАТОК Г)

⁵¹ Патриляк Іван. Визвольна боротьба ОУН й УПА (1939-1960 рр.). Монографія. Київ: ВД АДЕЕФ – Україна, 2020. – С. 666-677

ВИСНОВКИ

Як результат досліджень варто відзначити, що незнана на початку ХХ ст. Україна, яка у 1921 р. втратила проголошену державність, котру три роки раніше, 22 січня 1918 р., було відновлено після двох століть утрати попередньої самостійності, вступила тоді в політично турбулентний для неї час. Україна опинилася між двома вогненними світовими бурями: над її територією та людністю у кривавому протистоянні двічі зіткнулися ті-самі імперські потуги - Німецький Райх і Російська імперія, остання у форматі тоталітарного СРСР. У логіці двох однаково ворожих до українців та їхньої державності режимів діяли антигуманні мотиви та імперська агресивність: двічі Москва і Берлін пішли війною загарбати Україну, привабливу за її багату на природні та людські ресурси землю.

Потрібно згадати, в горнилі двох світових війн Україна мимоволі стала тереном не тільки для геополітичних експериментів із боку двох імперій. Вона ще й спромоглася на небачену в історії Європи мобілізацію національних сил для народного спротиву чужим наїзникам, її керівники - серед них Провідник ОУН Степан Бандера, прем'єр Ярослав Стецько й Командир Роман Шухевич — проявили політичну волю й організували революційний рух, який без компромісів змагав до державного самовизначення України. Таке майбутнє поневоленій Україні пророкував письменник Іван Франко у *Пролозі* до поеми «Мойсей» (1905): він передрік, що Україна нарешті посяде гідне місце «в народів вольнім колі».

Потрібно звернути увагу, що українці проходили довгий процес свого державного становлення: українська провідна еліта, на службі чужих метрополій, зазнала впливу ідей Французької революції 1789-го та Весни народів 1848-го. Індустріальна революція, яка змінювала обличчя всієї

Європи, не оминула й території України: на українських теренах під Австро-Угорщиною та російським царатом вона заклала основи для новітнього національного відродження. Цей етап нашої історії породив найяскравіші прояви української літератури, науки та культури завдяки енергійним починам неурядових структур «Просвіти». Тоді також було закладено економічну базу українських виробників у формі кооперативного руху. Кадри для праці на національній ниві давали головно священицькі родини та вільні від кріпацтва козацькі роди, з них походила більшість нової української інтелігенції, яка надала національному рухові соборного характеру та рис ідеалістичного світогляду.

Але історія подає нам інколи й позитивні уроки з минулого: 50-та річниця підписання зловісного пакту Ріббентропа-Молотова, що припала на 23 серпня революційного 1989 року, стала в новітній історії Європи початком визволення країн Центральної Європи з-під комуністичного тоталітаризму. Саме того дня два мільйони литовців, латишів і естонців вийшли на дороги і створили довгий живий ланцюг, який отримав політичну назву «Балтійський шлях» - шлях до свободи і повної державної незалежності Литви, Латвії та Естонії. Два роки потому, 1991 року, тим самим шляхом пішла Україна - тоді вона остаточно перейшла межу до виборюваної і вистражданої нею свободи та самостійності. У підсумку свого об'ємного дослідження, доходимо до основного й справедливого історичного висновку: *«Ідея створення Української держави в роки Другої Світової війни мало шанси на свою реалізацію».*

На закінчення хочеться доповнити авторський висновок однією історичною тезою, яка доводить успішність політичного руху українських націоналістів, тому що вони не чекали й не оглядалися на інших (напр. нацистів, комуністів або фашистів), а покладалися виключно на власні національні сили. Цю стратегічно правильну засаду підтримував і пропагував

також Митрополит Андрей Шептицький, Глава УГКЦ - Князь Церкви й український Етноарх. У драматичному та вирішальному 1941 році він писав: *«Ключ до перетворення України знаходиться в ній самій. Нам важко змінити зовнішні обставини, проте в нашій волі - змінити себе»*. Ця мудрість є особливо актуальною сьогодні, коли Україна перебуває далі в епіцентрі великих, у тому числі й грізних, історичних та політичних викликів сучасного, духовно розбурханого, світу на початку XXI віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бандера Степан. Перспективи Української Революції. С. Ленкавський. – К.: Наш формат, 2021. С. 403-406
2. Бабій С. Луни повстанського краю. Нариси, оповіді, спогади. Рівне, 2002. – С. 120
3. Бандера Степан. Перспективи Української Революції. С. Ленкавський. – К.: Наш формат, 2021. С. 513-599
4. *Брайчевський М. Ю.* Приєднання чи возз'єднання. - С. 52; *Семчишин Мирослав.* Тисяча років української культури. - с. 179.
5. *Береславський Микола.* З історії Української Греко-Католицької Церкви. Книга друга. - Львів, 1992. - с. 12-13.
6. Боляновський А. Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939 - 1945). – Львів, 2003. С. 685
7. Віктор Рог. Ієрархія національних пріоритетів. «Шлях Перемоги» №38 (2625) 18 вересня 2004 р. с.4, УВС ім. Ю. Липи – Київ, 2018 – С. 270-274
8. Віктор Рог. Ієрархія національних пріоритетів. «Шлях Перемоги» №28 (2359) 21 липня 1999р. с.4 УВС, 2019, С.. 346-350
9. В'ятрович В. Основні принципи зовнішньої політики ОУН. Український визвольний рух. – Зб. 3. – Львів: Коло, 2004. С. 16-29
10. Гривул Т. Польський терор проти українського населення в 1939 та в 1941 рр. Український визвольний рух. – Зб.2. – Львів: Мс, 2003. – С. 86-93.
11. Генріх фон ГАЙЛІНГ, «Записки барона Кристіана Генріха фон Гзйлінга про поїздку в Росію», 1770-1771 рр., 2014 р., С. 116-120
12. Дарія Ребет. Спогади / Програма дослідження модерної історії та суспільства України імені Петра Яцик; Інститут історичних досліджень Львівського національного університету імені Івана Франка; Канадський

- інститутУкраїнських Студій Університету Альберти. Львів: Манускрипт, 20148 – С. 113-114
13. Денис Квітковський. Боротьба за українську ідею. (текст) – Київ: Центр учбової літератури, 2021. – С. 58-70
 14. Деревінський В. Деякі аспекти ідейних засад ОУН 1920 – 1930 рр. Український визвольний рух. – Зб.6. – Львів: Мс, 2006. С. 83-94
 15. Дмитро Донцов/ Ідеологія. Націоналізм. Незримі скрижалі Кобзаря, упор. І автор передм. Ю. П. Винничук; передмова С. Ленкавського; - Харків: Фоліо, 2021. - С.509-528
 16. Дужий П. Українська справа вчора і сьогодні: (Збірник статей, спогадів) упор. Івана Васюти. – Львів: Афіша, 2002. Т. 1. С. 563
 17. *Драгоманів Михайло*. Пропаший час. Українці під Московським царством. - Львів, 1909.-с. 11.
 18. Ідея і чин України/ Дмитро Мирон – УВС ім. Ю. Липи – Київ, 2017. – С. 50-60
 19. Каганов Ю.О. Опозиційний рух в Україні і країнах Центрально-Східної Європи (1980-1991 рр.), компаративний аналіз: Автор. Канд..іст. наук. – Запоріжжя, 2009. – С.24
 20. Коновалець Є. Невідомі документи ОУН. Рік 1930: Документальне наукове видання. – Київ: Темпора, 2003. С. 85
 21. Косик Володимир, Україна. Довга і важка боротьба за існування. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2014. – С.20 – 24
 22. Михайло Грушевський / Нарис історії українського народу. - 2022. – С. 56.
 23. Микола Сціборський. Шлях націоналізму. – упоряд. В. Муравський, В. Рог – К.: УВС 2022. – С. 35-47. *Державна нація: неперіодичний збірник (Прага)*. 1927. Ч. 2. листопад. С. 6-13.

24. Мотиль О. Підсумки імперій: занепад, розпад і відродження. – Київ:Критика, 2009. – С.39
25. Муравський В. Український визвольний рух. – 3б.6. – Львів, Мс, 2006. – С. 5 – 29
26. ОУН і УПА в 1943 році: Документи/НАН УКРАЇНИ. Інститут історії України. Київ: Інститут історії України, 2008, С. 347
27. Патриляк Іван. Визвольна боротьба ОУН й УПА (1939-1960 рр.). Монографія. Київ: ВД АДЕЕФ – Україна, 2020. – С. 666-677
28. Пагіря О. Роман Шухевич у Карпатській Україні (1938-1939 рр.). Визвольний шлях, 2007, Кн. 4, С. 78-82
29. Паїк В. Корінь безсмертної України. – Київ: УВС, 2021. –С.-14, 16, 34
30. Палій Олександр. Короткий курс історії України. – 2017, С. – 147-151
31. Піскун В. Політичний вибір української еміграції (20 – ті роки ХХ ст.) - Київ, Нью-Йорк: МП Леся, 2006, С. 670-672
32. Посівнич М. Форми та методи агітаційно-пропагандистської діяльності ОУН у 1929-1939 рр.// Український визвольний рух. – 3б.9. – Львів, 2007. – С. 61-78
33. Протокол допиту провідника КЕ ОУН Степана Бандери (16 червня 1934 р. – 4 лютого 1935р.) Степан Бандера: документи й матеріали (1920 – 1930 рр.) упор. М. Посівнич – Львів, 2006. – С. 147-179
34. Про вітчизну. - К., 1950. - с. 53; див.: *Брайчевський М. Ю.* Приєднання чи воз'єднання? - Мюнхен, 1989. - с. 26.
35. Ребет Д. На перехрестях визвольних змагань. – Гадяч, 2008. С. 570
36. Романенко Володимир, Коваленко Георгій / Катехизм Українця ХХІ століття. – К.: Богуславкнига, 2016. – С. 49-59
37. *Семчишин Мирослав.* Тисяча років української культури. - с. 179.
38. Сергій Плохій /Брама Європи. Історія України від Скіфських воєн до Незалежності., 2016 р. С.- 28

39. Степан Рудницький. Історія. Геополітика. Географія. В 5-х кн.. – Кн.2. Геополітика. – К.: Темпора, 2017. – С. 78-96
40. Степан Бандера: документи й матеріали (1920-1930 рр.). \упор. М. Посівнич – Львів, 2006, С.248
41. Степан Рудницький. Історія. Геополітика. Географія. В 5-х кн.. – Кн.1. Історія. Теорія. Методологія. Термінологія. – К.: Темпора, 2017. – С. 351 – 359
42. Степан Рудницький. Історія. Геополітика. Географія. В 5-х кн.. – Кн.2. Геополітика. – К.: Темпора, 2017. – С. 315 – 317
43. *Сушко Роман, Левицький Мирослав. Хроніка нищення...*
44. Стецько Ярослав. Київ проти москви/упоряд. Г.Рій, В. Рог. – К.: УВС 2021. – С. 601-607
45. Сусік Д. З любові до свого народу. Спогади. – Львів: Афіша, 2006. С.186
46. Текст публікується за виданням: Рудницький С. Дотеперішні територіяльні втрати України // Воля. - 1920. - Т. II. - Ч. 6. - С. 261-262.
47. Український націоналізм. Основи ідеології/Редактор-упорядник Олег Однороженко. – Київ: Видавництво Марка Мельника, 2023. – С. 28-40.
48. Футала В. Відображення історії ОУН 1929-1939 рр., в сучасному українському наративі // Український визвольний рух. – Львів, 2014. – Збірник 19. – С.126-127
49. Щур Ю. Нарис історії ОУН на Східноукраїнських землях. – Запоріжжя, 2006. С. 67
- 50.. *Яр Славутич. Іван Франко і Росія. - с. 11 -12*
51. *Яр Славутич. Іван Франко і Росія. - Вінніпег: УВАН, 1959. - с. 25.*

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

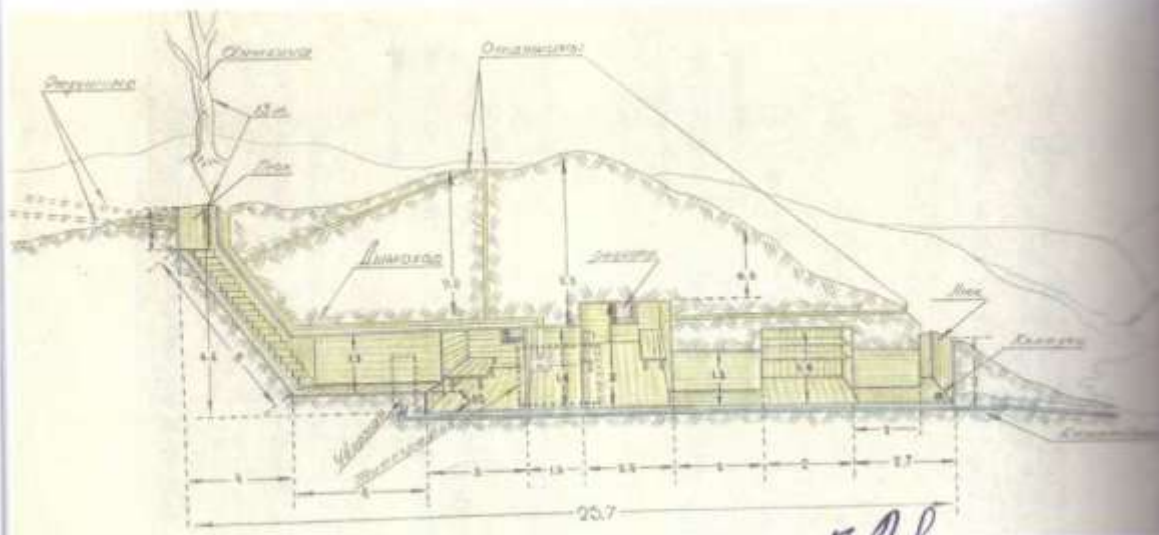
Губерній	Простір кв. км.	Населення 1914 р.	українці	москалі	поляки	болди	німці	румунн	греки	болга-ри	турко-татари
Волинська	71 700	4 189 000	1 936 000 70,1%	147 000 3,5%	260 000 6,2%	533 000 13,2%	239 000 5,7%	-	-	-	-
Подільська	42 000	4 057 000	3 254 000 80,2%	134 000 3,3%	93 000 2,3%	495 000 12,2%	-	37 000 0,9%	-	-	-
Київщина	51 000	4 793 000	3 796 000 79,2%	283 000 5,9%	91 000 1,9%	580 000 12,1%	19 000 0,4%	-	-	-	-
Чернігівщина	52 4000	3 132 000	2 681 000 85,6%	282 000 9,0%	3 000 0,1%	153 000 4,9%	13 000 0,4%	-	-	-	-
Полтавщина	50 000	3 792 000	3 527 000 93,0%	99 000 2,6%	-	152 000 4,0%	8 000 0,4%	-	-	-	-
Харківщина	54 500	3 417 000	2 754 000 80,6%	604 000 17,7%	7 000 0,2%	17 000 0,5%	14 000 0,4%	-	-	-	-
Катеринославщина	63 400	3 456 000	2 381 000 68,9%	594 000 17,2%	21 000 0,6%	162 000 4,7%	131 000 3,8%	14 000 0,4%	71 000 2,1%	-	41 000 1,2%
Херсонщина	70 800	3 745 000	2 003 000 53,5%	790 000 21,1%	41 000 1,1%	442 000 11,8%	169 000 4,5%	202 000 5,4%	-	34 000 0,9%	-
Таврія	60 400	2 059 000	869 000 42,2%	574 000 27,9%	14 000 0,7%	78 000 3,8%	111 000 5,4%	-	27 000 1,3%	60 000 2,9%	248 000 12,0%

Оцінює національний туркменський Уряд

ДОДАТОК Б

ДОДАТОК В

Схеми повстанських крівок (поза населеним пунктом і в населеному пункті), зроблені співробітниками радянських органів держбезпеки з дидактичною метою

У К Р І В А
 Укріплення, обладнане при про-
 явленні повстанців в явдовом
 190 м від села ПОВІСЛИЦЬ
 Жуків-Подольського району Тер-
 нопільської обл. 4.8.47 г.

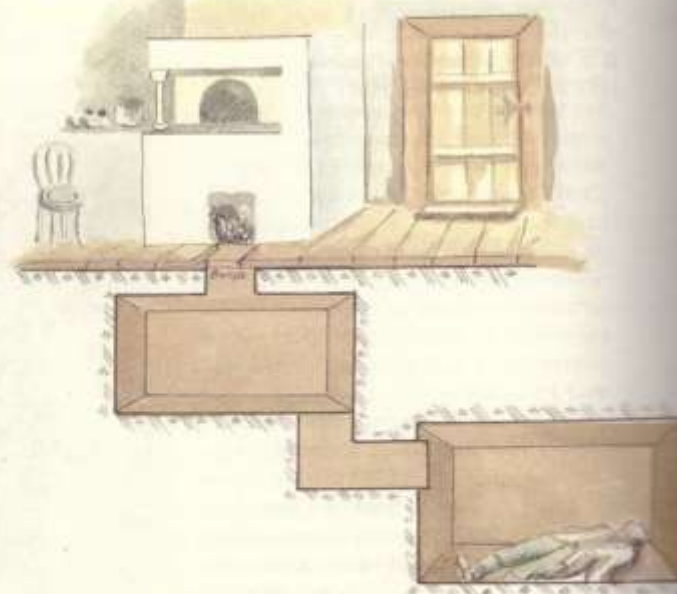
У К Р І В А

Укріплення обладнане на
 середній частині ділянці РО МГБ -
 околиці ПАРАСАНЬ.

Укріплення обладнане з
 кошиком під виступом печерою.
 Хід знаходиться над печерою
 і застосує як ділянку людей:
 - місце для виступу, відходу
 з місця зли поточного
 ходу.

В укріпленні виступ і печера.

Зачепає перебіжить зли в
 печеру.

ДОДАТОК Г

